

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Husitská Teologická Fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Církevní školství se zaměřením na jezuitské školství
v komparaci s dnešní školskou realitou v ČR

The ecclesiastical education, with focus on the jesuit
education, in comparison with present school reality in Czech
republic

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval paní doc. PhDr. Miroslavě Váňové, CSc. Za její odborný názor, cenné rady a připomínky a za všechen věnovaný čas a obětavost.

Michal Illich

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem „Církevní školství se zaměřením na jezuitské školství v komparaci s dnešní školskou realitou v ČR“ napsal samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů a moje práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.“

V Praze dne

Anotace

Diplomová práce s názvem „Církevní školství se zaměřením na jezuitské školství v komparaci s dnešní školskou realitou v ČR“ se zabývá stručným seznámením s problematikou vzniku klášterů a klášterních škol obecně a na našem území. Podrobněji seznamuje s jezuitským řádem a jeho formou výuky. Cílem práce je srovnání tehdejší výuky s dnešní na základě několika společných bodů pomocí metody komparace.

Annotation

The thesis titled "The ecclesiastical education, with focus on the jesuit education, in comparison with present school reality in Czech republic" gives a brief introduction to the issue of monasteries and monastic education both in the general and in our country. It provides a closer acquaintance with the Jesuit Order and its form of education. The objective is comparing it with today's teaching on the basics of several common points by the comparative methods.

Klíčová slova

Jezuité – klášter – klášterní školy – vzdělávací systém – jezuitské divadlo

Keywords

Jesuit – monastery - monastery school – education system – jesuits theater

Obsah

Úvod	6
1. Kláštery, školství a jejich počátky	8
1.1 Počátky křesťanského školství	8
1.2 První a druhá karolinská renesance	10
1.3 Krize 10. a 11. století, třetí renesance školství ve 12. století, nástup univerzit	12
1.4 Klášterní škola v Le Bec	14
1.5 Lanfrank a Anselm, otcové scholastiky	17
2. Počátky klášterních škol na našem území	19
3. Tovaryšstvo Ježíšovo	22
3.1 Stručně o vzniku řádu	22
3.2 Jezuité v Čechách	23
3.3 Základní informace k Jezuitskému školství	25
3.3.1 Speciální forma výuky pomocí divadelních her	29
3.3.1.1 Počátky jezuitského divadla	29
3.3.1.2 Jezuitské divadlo v Čechách	30
3.3.1.3 Dramatické texty	31
3.3.1.4 Dramatické texty pocházející z kutnohorské jezuitské koleje	32
4. Komparace jezuitského a současného nastavení vzdělávacího systému	36
4.1 Komparační metoda	36
4.2 Popis porovnávaných vzdělávacích systémů	41
4.2.1 Vzdělávací systém Tovaryšstva Ježíšova	41
4.2.2 Současný vzdělávací systém ČR (1993-2014)	48
4.3 Komparace jezuitského a českého vzdělávacího systému	52
4.4 Shrnutí výsledků komparace	63
Závěr	65
Literatura	67
Elektronické dokumenty nebo jejich části	70
Přílohy	74
Resumé	77

Úvod

V této práci se pokusíme o komparaci klášterního školství se školským systémem dnešní České republiky. Pro srovnání použijeme, jako zástupce klášterního školství Tovaryšstvo Ježíšovo. Naším cílem bude pokusit se vyhodnotit význam těchto školských systémů a určit, který z nich má lepší výsledky v rámci výuky. Abychom mohli lépe vnímat jezuitský systém školství, a celkově klášterní školství vůbec zaměříme se nejprve na vznik klášterních škol.

Srovnávat dva systémy, které vznikaly v rozmezí velice dlouhého časového období, jako tomu je v této práci, není jistě úkol úplně jednoduchý. Z tohoto důvodu se zaměříme na společné aspekty těchto dvou školských systémů, které poté vzájemně srovnáme. Jezuitský systém má však oproti dnešku jeden aspekt, který není možné srovnávat, jelikož v dnešním školství nemá obdobu. Jezuité při své výuce využívali divadelních her. Z tohoto důvodu jezuitskému divadlu věnujeme samostatnou část.

Práci budeme členit do čtyř hlavních kapitol. V první kapitole nastíníme vývoj klášterních škol. Kde takové školy vznikaly a z čeho vycházely? Zaměříme se na vznik prvních klášterních škol a stručně shrneme jejich vývoj až k jejich postupnému úpadku. Zhodnotíme důvody vzniku i zániku. Dále se podrobněji podíváme na klášterní školu v Le Bec, kterou využijeme jako zástupce klášterních škol. Popíšeme její školní systém a zaměříme se i na vznik scholastiky a její první počátky.

V kapitole druhé provedeme nastínění vývoje klášterních škol a klášterů na našem území. Zaměříme se na jednotlivá historická období důležitá v rámci formování klášterního školství. Co ovlivnilo vzestup a pád klášterů a tím zapříčinilo i úpadek klášterního školství.

Třetí kapitola bude věnována Tovaryšstvu Ježíšovu. Díky tomuto řádu je opět oživena klášterní výuka. V této kapitole se zaměříme na seznámení se s řádem, jako takovým a s nastíněním základních bodů výuky. V první části se budeme věnovat vzniku řádu, dále pak příchodu řádu na naše území a jeho působení zde a v neposlední řadě se stručně seznámíme se zásadami jejich výuky. Další částí této kapitoly bude již zmiňované jezuitské divadlo. Podrobněji se podíváme na počátky jezuitského divadla a dramatické texty. Pro zhodnocení dramatických textů v širším kontextu, tedy zda byly všude stejné nebo na ně mělo

vliv místo, kde se klášterní školy nacházeli, použijeme jako vzorek Kutnohorské texty, které jsou dostupné v tamním archivu.

Čtvrtá kapitola se pak věnuje komparaci výše zmíněných systémů. Na začátku se seznámíme s metodou a upřesníme si, z jakého důvodu byla tato metoda zvolena. V rámci toho aby bylo možné systémy srovnat, vybereme jen ty části, které jsou obsaženy v obou systémech. Dále si určíme cca 8 základních bodů, které budou sloužit k samotné komparaci. Následně si popíšeme podrobněji jednotlivé systémy a z těchto informací poté budeme vycházet při samotném srovnání. Po podrobném prostudování obou školských systémů tedy přistoupíme k samotné komparaci, vždy u každého zvoleného bodu srovnávání si uvedeme informace u obou systémů. Na závěr se pokusíme shrnout, který z těchto systémů se zdá být lepším. Úkol to nebude jistě jednoduchý, takže můžeme spíše říci, že se pokusíme na základě komparace lépe pochopit oba systémy a zhodnotit jejich užitek pro vzdělávání a žáka.

Při psaní jsme vycházeli z dostupné literatury v českých zemích. Bohužel literatura se převážně zabývá pouze kláštery, jejich vznikem a vývojem. Zaměření na klášterní výuku je jen velmi okrajové. Naštěstí v dnešní době je možné čerpat již z elektronických dokumentů, které nám byli velmi užitečné hlavně v rámci komparace, jako např. školské instrukce jezuitského řádu z roku 1599 *The Jesuit ratio studiorum* nebo směrnice dnešního školského systému v ČR.

1. Kláštery, školství a jejich počátky

1.1 Počátky křesťanského školství

Na konci 5. století začala v okruhu tehdejších učitelů a vychovatelů převládat touha po nové formě školského systému, která by nahradila dokonávající formu římskou. Tito pedagogové zastávali názor, že je třeba se oprostit od pohanských básníků a myslitelů a výuky latiny skrze studium jejich poezie a dialogů. Vše potřebné pro vzdělance nové doby bylo podle nich možné dosáhnout pouze studiem Písma, nejdůležitějšího dokumentu daného Bohem lidem. Jasným dokladem těchto nálad je například zrušení Platónské akademie nelézající se v Athénách, nejspíš poslední pohanské školy filosofie a „*poslední výspy koexistence dvojího náboženství*“.¹

Vznikají farní a biskupské školy následující tento nový trend a to především ve Španělsku, Itálii a Provence. Caesarius z Arles založil školu například ve svém biskupském sídle a podporoval i vzdělání běžného vesnického obyvatelstva, když na koncilu ve Vaison rozhodl, že za vzdělání malých dětí budou zodpovědní vesničtí mniši.² V jeho škole byli pak budoucí mniši vzdělávání především v dogmatech.

Nejvýznamnějším z otců klášterního vzdělání byl nejspíš Cassiodorus, zakladatel slavného Vivaria. Cassiodorus byl původně městský prefekt Říma a ministr vlády Theodoricha. Roku 540 však na jihu Itálie nechal založit klášter Vivarium, kde nechal zřídit knihovnu starověké literatury. Díky tomu nezanikla starověká tradice, což hrozilo po zrušení Platónské akademie. Společně se studiem teologie a světského učení se zdejší mniši věnovali transkripci starověkých knih, čímž Vivarium a další kláštery přispěly k záchraně starověkého vědění. V této době se formuje též benediktinská řehole, která je vedle Cassiodorova kulturního programu jedním ze základních podnětů ke vzniku sítě klášterních škol.³

Mezi další vzdělance, kteří pozvedli kláštery na centra vzdělanosti, byli například Isidor Sevilský a Beda Ctihodný. Prvně jmenovaný se ještě před tím, než se stal biskupem, vzdělával v klášteře v Seville a ve zdejší knihovně získal podklady pro svou budoucí práci

¹ SPUNAR, Pavel a kolektiv. *Kultura ve středověku*. Praha: Academia, 1995, ISBN 80-200-0547-1, s. 44.

² RICHÉ, Pierre a Jacques VERGER. *Učitelé a žáci ve středověku*. Praha: Vyšehrad, 2011, ISBN 978-80-7429-028-2, s. 22.

³ SPUNAR, Pavel a kolektiv. *Kultura ve středověku*. Praha: Academia, 1995, ISBN 80-200-0547-1, s. 81.

„*Origines sive Etymologiae*“⁴, která se stala jednou z nejopisovanějších knih středověku. Beda Ctihodný, který strávil většinu svého života v klášteře v Jarrow, byl autorem mnoha historiografických děl, například „*Historia ecclesiastica gentis Anglorum*“⁵, ze kterých bylo čerpáno po celý středověk.

V klášterních školách nebylo vzdělání poskytováno pouze budoucím kněžím, ale i laikům. O nich se zmiňuje již výše jmenovaný Beda Ctihodný, který jim připisoval studium skrze „*meditatio*“⁶, tak abatyše Hilda, která založila v polovině 7. století klášter ve Whitby, kde poskytovala vzdělání členům aristokracie.

Kláštery na území Británie měly v raně středověké Evropě vcelku ojedinělé postavení díky svému přístupu. S franckými kolegy sdíleli touhu po reformovaném školství, na druhou stranu se však nebránili studiu starověkých spisů a i díky jejich transkripční činnosti se jich většina zachovala dodnes. Britští mniši byli též proslulí svou misijní činností. Z nejznámějších jmenujme například Kolumbana Mladšího, zakladatele Lexeuil ve Vogézách a jeho žáka Galla (Havla), který se stal zakladatelem kláštera St. Gallen na území dnešního Švýcarska.⁷

⁴ RICHÉ, Pierre a Jacques VERGER. *Učitelé a žáci ve středověku*. Praha: Vyšehrad, 2011, ISBN 978-80-7429-028-2, s. 22.

⁵ Ibid., s. 23.

⁶ Ibid., s. 25.

⁷ SPUNAR, Pavel a kolektiv. *Kultura ve středověku*. Praha: Academia, 1995, ISBN 80-200-0547-1, s. 51.

1.2 První a druhá karolinská renesance

Ve Francké říši se nalézalo hned několik významných center vzdělanosti umístěných na půdě klášterů. Jednalo se především o kláštery Fleury, Saint-Denis, Corbie a v Tours. Od poloviny 8. století se franští panovníci snažili spolu s reformou církve i o reformu s ní úzce souvisejícího školství. S touto reformou začal již Pipin Krátký, který ji však viděl jako morální obrodu duchovních. Až jeho následník Karel Veliký pod vlivem svého rádce Alkuina z Yorku vydal roku 789 svou reformu „*Admonitio generalis*“.⁸ Jeho cílem bylo vytvořit třístupňový systém školství pro děti ze všech vrstev společnosti. Na prvním stupni bylo poskytováno elementární vzdělání, tj. čtení, psaní, zpěv, základy kalendáře a gramatiky, na druhém pak artistické vzdělání, trivium a kvadrivium sedmera svobodných věd. Gramatika byla výkladem pravidel jazyka a jeho zvládnutí, s ní úzce spojovaná rétorika měla ve středověku podobu umění skladby dopisů a listin, dialektika byla pak z dnešního pohledu chápána jako logika, umění definovat a rozlišovat, také umět najít společné. Tyto tři vědy tvořili „trivium“. „Kvadrivium“ pak bylo tvořeno aritmetikou, která měla naučit studenty základní početní operace a vypočítávání pohyblivých svátků, geometrie si pak brala základ v římském zeměměřičství a euklidovských poučkách obohacených arabskými poznatky z geometrie, která do Evropy pronikaly jen zřídka. Astronomie vyučovala o pohybu nebeských těles a střídání ročních období a konečně poslední obor „kvadrivia“ hudba se okrajově zabývala výuce zápisu not, zpěvu nebo hře na hudební nástroj.⁹ Na třetím stupni student dosáhl vzdělání teologického. Na venkově bylo pak vzdělávání úkolem tamních kněží, kteří za něj neměli dostávat plat, ale jen milodary od rodičů vyučovaných dětí.

Školy měly být podle Karla Velikého otevírány v každém biskupství. Pro účely nového školství nechal vytvářet nové opisy knih, díky čemuž vzniklo skvěle čitelné písmo, tzv. karolinská minuskula, ceněná pro svou krásu například v 16. stol., kdy byla hojně využívána pro tisk.

V roce 814 Karel Veliký zemřel a jeho školství zdaleka nedosahovalo té úrovně, kterou nastínil ve své vizi. Svou snahou však otevřel cestu renesanci druhé, která byla vedena jeho následníky Ludvíkem pobožným a Karlem Holým. Ludvík Pobožný roku 825 apeloval na biskupy, aby důsledně dohlíželi na fungování škol pro mladé kleriky. Ti mu o čtyři roky

⁸ RICHEL, Pierre a Jacques VERGER. *Učitelé a žáci ve středověku*. Praha: Vyšehrad, 2011, ISBN 978-80-7429-028-2, s. 27.

⁹ SPUNAR, Pavel a kolektiv. *Kultura ve středověku*. Praha: Academia, 1995, ISBN 80-200-0547-1, s.83.

později navrhli zřízení tří veřejných škol, kdy „veřejné“ nelze chápat jako „pro každého, nýbrž „vedené mocí veřejnou“. Karel Holý pak nechal budovat opatství, z nichž nejznámější je nejspíš Corbie, které vychovávalo věhlasné teology, jakým byl například Ratramnus.

Obě fáze karolinské renesance byly nesmírně důležité pro budoucí vývoj evropské kultury. Nebýt karolinských vzdělavců, latina by i nadále degradovala v národní jazyky až by nakonec vymizela. Díky tendencím nastaveným v 8. století se stala latina pro vzdělání povinnou, což vedlo vzdělance k návratu ke studiu její gramatiky, díky čemuž byla uchráněna dalšího úpadku.

1.3 Krize 10. a 11. století, třetí renesance školství ve 12. století, nástup univerzit

Od konce 9. století se rozvoj klášterů a školství dostává do úpadku. Dochází k rozpadu karolinské moci, církev se dostává do prohlubující se krize způsobené nejen ztrátou podpory mocné dynastie, ale i nájezdy dalších barbarských národů a drancováním klášterů, díky čemuž dochází ke ztrátám mnoha rukopisů uložených v jejich knihovnách. Mezi tyto národy patřili Normané, Saracéni a Maďaři.

Ve druhé polovině 10. století se situace začala zlepšovat. Mohla za to obnova císařské moci a snaha Oty I. navázat na reformní snahy Karlovců. Plně se tato nová obroda rozvinula až ke konci 10. století a dnes ji známe pod pojmem Otónská renesance.

Kolem roku tisíc byla v Germánii nejvýznamnější školou již dříve zmiňovaná škola v klášteře St. Gallen. Vedle ní se sice ne s takovým věhlasem, ale se značnými úspěchy udržely školy v kláštorech ve Fuldě a Reichenau, které se krom výuky věnovaly tradiční transkripční činnosti a jejich opisy končily na dvorech soudobých vládců. V severní Francii se udržely především klášterní školy v Remeši, Fleury a v Chartres. Zajímavým fenoménem tehdejší doby v Anglii je vytvoření učebnice latiny v národním jazyce. Jejím autorem byl mnich Byrferth, který byl žákem proslulého myslitele té doby, Abbona z Ramsey, kam byl poslán do exilu z klášteru Fleury.¹⁰

Na počátku dochází k další krizi školství. Je způsobena protesty mnoha tehdejších učenců proti zvýšené míře studia pohanských klasiků, a to především v městských školách. Zvýšená svoboda mistrů a žáků v klášterních školách oproti školám vedla k rozmachu hereze. Zároveň se také objevují protesty proti častému zneužívání vystudovaných mnichů pro úřední posty určené laikům, kteří nikterak neváhali dobře placené pozice obsazovat, čímž dochází k odlivu vzdělanců z klášterů do služeb státu. Papež Lev IX. a jeho nástupci modernizují církevní vzdělávání, dle jejich soudu se má nyní zaměřit především na znalost Písma. Zajímavým poznatkem o jisté degradaci klášterních škol je absence škol pro děti. Důvodem byl jejich zjevný nedostatek „*svaté kázně*“¹¹. Některé kláštery dokonce zvýšili věk pro přijetí

¹⁰ RICHÉ, Pierre a Jacques VERGER. *Učitelé a žáci ve středověku*. Praha: Vyšehrad, 2011, ISBN 978-80-7429-028-2, s. 56.

¹¹Ibid, s. 67.

novice ke studiu na dvacet let věku. Tou dobou nabývají na váze slova svatého Jeronýma, který míní, že posláním mnicha je modlitba, nikoliv vzdělání.

12. století se nese v duchu dalšího rozvoje Evropy. V předchozích stoletích nově vzniklé státy upevňují svou moc, města hospodářsky rostou a přibývá v nich škol a od druhé poloviny 12. století dochází ke vzniku univerzit. Od tohoto období se klášterní školy dostávají do stínu těchto nově vznikajících center vzdělávání. Věhlas a vážnost si uchovává jen několik klášterů, které mohou nabídnout studentům něco nového. Nejlepším příkladem takové klášterní školy je ta v klášteře v Le Bec.

1.4 Klášterní škola v Le Bec

Benediktinský klášter v Le Bec byl založen roku 1034 chudým rytířem z Normandie, Herluinem. Ten ho založil na svém panství, stal se tak jeho opatem a zůstal jím až do své smrti. Tehdy jej nahradil Anselm z Aosty, kolega a žák tehdejšího arcibiskupa z Canterbury Lanfranka z Pavie, který v dřívějších dobách také v Le Bec také působil.¹² Tito dva intelektuálové se stali strůjci budoucí slávy původně malé komunity mnichů.

Zajímavým úkazem v Le Bec je dozajista i jeho určitá nezávislost na církevních i světských autoritách. Oficiálně klášter spadl pod diecézi v Rouen, nikdy však nijak nepotvrdil jeho svrchovanost. Například roku 1037, když byl v Le Bec svěcen kostel a tím pádem i oficiálně ustanovován klášter, svěcení kostela provedl biskup z Lisieux, jelikož post Rouenského biskupa nebyl tou dobou obsazen.¹³ Tato zdánlivá svoboda a nezávislost dávala mnichům nové možnosti, zároveň však přinášela nové problémy. Řeholníky zde nesvazoval tak přísný kánon denních modliteb, zároveň však byli v prvních letech existence kláštera nuceni si většinu věcí denní potřeby a především jídla obstarat sami. Jakožto klášter bez dlouhé tradice nemohl Le Bec profitovat z donační činnosti bohaté nobility, ať už se jednalo o pozemkové, finanční, či jiné milodary. Byl tedy odkázán na pomoc málo významných rodů ve svém okolí a na práci mnichů, kteří tou dobou připomínali spíše poustevníky než skupinu benediktinů.¹⁴ Sám opat zakladatel Herluin se učil číst a psát teprve až po založení kláštera. Velkým krokem kupředu se proto stal příchod Lanfranka a založení klášterní školy.

Již v roce 1059 je klášterní škola v Le Bec proslulá Lanfrankovým působením. To nejspíš přilákalo do jeho zdi druhého rodáka z Itálie, Anselma z Aosty. Jejich osudy se zde propojují a v podobném duchu se ponesou i po zbytek jejich životů, oba se stanou anglickými primasy. Od počátků své existence je klášter důležitý pro celé vévodství Normandie. Vévoda Vilém, snažící se od poloviny 11. století změnu v církevní hierarchii na svém území, si za svého rádce v těchto věcech bere pávě Lanfranka z Pavie, převora z Le Bec. Jejich spolupráce byla natolik úzká, že se objevují názory, že Lanfrank je zodpovědný za sňatek Viléma Normanského s jeho sestřenicí Matyldou Flanderskou, který údajně zařídil u papeže Mikuláše II. roku 1059.

¹² OTISK, Marek. *Na cestě ke scholastice: Klášterní škola v Le Bec – Lanfrank z Pavie a Anselm z Canterbury*, Praha: Filosofia, 2004, ISBN 80-7007-192- , s. 15

¹³ Ibid., s. 22.

¹⁴ Ibid., s. 23.

Lanfrankova škola se stala hlavním zdrojem příjmů Le Becského kláštera. Přijímala jak mladé kleriky, tak laiky z řad učenců a šlechtických synů, jejichž otcové pak klášteru darovali rozsáhlé pozemky. Tito externí studenti, toužící po znalosti svobodných umění, pak své vzdělání mohli uplatnit coby státní úředníci a politici. Není pochyb, že Lanfrank svou školu vedl díky vlastním zkušenostem z rodné Pavie. Čím déle však působil v čele Le Becské školy, tím více začal Lanfrank propadat studiu výkladu a problematiky Bible.¹⁵ Věhlas zdejšího učení dokládá i dopis papeže Mikuláše II., patrně hned z období prvního roku jeho pontifikátu, ve kterém oznamuje, že do Le Bec posílá studenty, aby byli vzděláváni pod Lanfrankovým dohledem. Papež také přesně uvádí, že si přeje, aby si zde studenti osvojili znalosti rétoriky a dialektiky, jejíž znalostí a znalostmi zbylých svobodných umění byl Lanfrank pověstný.¹⁶ I poté, co byl nucen klášter v Le Bec opustit a přesídlit do Anglie coby nový arcibiskup z Cantenbury, byl několikrát údajně požádán, zda by se neujal výuky několika kněží. Argumentující arcibiskupskými povinnostmi, byl však Lanfrank vždy nucen odmítnout k lítosti své i žadatelů. Nadále však udržoval kontakt se svým milovaným klášterem, především s novým opatem a nástupcem ve vedení školy, jeho již dříve zmíněným žákem Anselmem z Aosty. Ten na rozdíl od Lanfranka upouští od výuky například gramatiky, kterou nepovažuje za nejdůležitější, čímž se výrazně odlišuje od svého učitele, který kladl velký důraz na znalost svobodných umění.

Anselm se stal proslulým díky svému postoji k fungování klášterní komunity, který spatřoval v čistém přátelství lásce mezi mnichy navzájem a jejich společné ještě větší lásce k bohu. Jistou slávu mu přineslo i kontroverzní opuštění Lanfrankem zavedených pořádků klášterní školy a zavedení pořádků nových. Díky Anselmovu rozhodnutí nadále nerozvíjet školu pro externí studenty zde tato škola upadá a mění se tak role celého kláštera.¹⁷ Anselm vedl své studenty cestou jazykovědců, soustředil se s nimi na studium a analýzu jazyka, čímž chtěl docílit postihnouti podstaty výroků.

Nový opat věnoval téměř veškerou svou pozornost výuce a péči o své studenty a na správu kláštera se mu nedostávalo prostoru, což přispělo k výše zmíněnému úpadku školy pro externí žáky. Její úpadek je protikladem nárůstu počtu noviců přicházejících do Le Bec. Mnišství bylo pro Lanfranka i pro Anselma důležité, proto vždy vítali nové novice

¹⁵ Ibid., s. 26.

¹⁶ Ibid., s. 28.

¹⁷ Ibid., s. 36.

ať z řad mladíků toužících po vzdělání, tak z řad dospělých mužů, kteří se toužili podílet na chodu klášterní komunity.

S nárůstem počtu noviců a úpadkem externí školy vznikl problém se zajištěním potřeb obyvatel kláštera. Paradoxní je, že ač svět mimo klášter Anselma moc nezajímal a nerad se staral o věci světské, dařilo se mu i nadále získávat štědré dary a prostředky potřebné pro chod kláštera.

Důležitým prvkem kláštera a klášterní školy v Le Bec byla na jeho zbudovaná knihovna. Její podobu v době založení však v dnešní dohledáváme jen s velkými obtížemi díky absenci knihovního katalogu z té doby.

První ucelený seznam je znám zhruba z první poloviny 12. století, obsahuje cca 161 knih a ještě v době bezprostředně následující je doplněn donací 113 knih od Filipa d'Harcourt, biskupa z Evreux. Tyto seznamy ale nelze brát jako určující pro stav klášterní knihovny v době Lanfrankově a Anselmově, vzdálené sto let. Proto seznam knih, v té době nejdůležitějších pomůcek pro studium, musíme odvozovat z citací v dílech obou učenců. Z Anselmových citací z období, kdy působil v Le Bec, se lze domnívat, že knihovna obsahovala díla tzv. „otců středověku“, svatého Augustina, Cassiodora, Isidora Sevillekého, Boethia a Bedy Ctihodného. Chybět samozřejmě nesměla díla klasických starověkých autorů, Aristotela, Platóna, Vergilia, Horatia, Cicerona nebo Porfýria.

1.5 Lanfrank a Anselm, otcové scholastiky

Autorství ucelené scholastické metody se obecně připisuje Petru Abélardovi, žijícímu století po Lanfrankovi a Anselmovi, který ji nastínil v předmluvě svého programového spisu „*Sic et Non*“¹⁸ Snažil se přijít ke kompromisu mezi nekritickým přístupem k Písmu a textům církevních autorit zkoumáním téhož za pomoci rozumového poznání a svobodných umění. Abélard v této věci zaujímal vcelku smířlivý postoj. Zastával názor, že pokud nějaký výrok Bible nebo církevní autority nesouhlasí s naší představou pravdy, nemusí být nutně nepravdivý a špatný. Mezi faktory, které mohou způsobit tento rozpor, uváděl například mnohoznačnost některých slov, nepřesné vyjádření autora, chybu způsobenou nepozorným opisem anebo zcela prostou neschopnost postihnout svým subjektivním myšlením daný výrok. Abélard také říká, že je samozřejmá možnost omylu autorit, způsobená ať už jejich vlastním omylem, či přejímáním názorů od dříve uznávaných myslitelů, jejichž názory byly později označeny za bludné.¹⁹

Abélard se tedy při svém přístupu snažil o zevrubné poznání výroku i jeho autora. Narazil-li na problém, pokládal si otázku a zabýval se jí, měl však na zřeteli stanoviska autorit v dané otázce. Zevrubně pak rozebral možnosti dalších významů, stanovil možné omyly bránící v pochopení výroku a ve finále se tím pádem dobral odpovědi na otázku. Z tohoto postupu je tedy patrné, že Abélard pokládal rozum za nástroj, který nás vede ke správné interpretaci a odpovědím na pokládané otázky.²⁰

Tvrdit však, že je Petr Abélard prvním a jediným autorem scholastické metody, by bylo nesprávné a zavádějící. Tento postoj vznikl postupně již o mnoho let dříve. Důležitým myslitelem tohoto proudu byl i Lanfrank z Pavie, jehož někteří badatelé označují za postavu, kterou tento myšlenkový směr započal.²¹

Lanfrank se údajně věnoval studiu autorit od čtyřicátých let 11. století. Jejich znalost se nejvíce prokázala při sporu s Berengarem z Tours, kdy Lanfrank využil jak církevních autorit, tak své brilantní znalosti dialektiky. Oba učenci se přeli o pravdivost výroku Hilaria z Poitiers. Berengar ho prvoplánově odmítl a následně revidoval. Lanfrank, který se snažil

¹⁸ Ibid., s. 59.

¹⁹ Ibid., s. 63.

²⁰ Ibid., s. 65.

²¹ Ibid., s. 66.

Berengarův postup vyvrátit, nejprve zkoumá postoje dřívějších autorit a snaží se zjistit, zda některá z nich zastávala Berengarův názor. Přišel na to, že nikoliv, ba co více, několik významných autorit včetně sv. Jeronýma Hilaria uznávají. Tento spor dal pak vzniknout Lanfrankovu nejznámějšímu a nejvýznamnějšímu dílu „*De corpore et sanguine Domini*“, které je co do struktury velmi podobné Abélardovu dílu „*Sic et Non*“.²² Je třeba poznamenat, že na rozdíl od pozdějších myslitelů je z Lanfrankovy práce patrný užší vztah autorit a rozumu, než je tomu v plně zavedené scholastické metodě.

Anselm pokračuje v myšlenkách svého učitele, dostává se s ním však do sporu díky odlišné váze, kterou oba přisuzují rozumu. Zatímco Lanfrank hojně cituje autority církevních otců, jeho žák se snaží pracovat dle zásady „*sola ratione*“²³, zastávající tím názor, že rozum i víra musí zákonitě dojít stejné náboženské pravdy. V Anselmových dílech proto zřídka narazíme na jiné citace, než jsou ty z Písma svatého, které je pro něj to hlavní autoritou.²⁴

To mu ovšem nikterak nebrání používat termín autorita i pro jiné subjekty, používá například „papežskou autoritu“ a „apoštolskou autoritu“. Označením autorita se nezdráhá označit ani svého učitele, dokonce ani pohanské myslitele. Anselm totiž zastával názor, že pokud autor postihl ve svém výroku či díle pravdu, pak tato pravda musí být pravdou v jasném souladu s Písmem.²⁵

Tyto nové neotřelé postoje, které si rychle vydobýly věhlas a uznání v tehdejší křesťanské Evropě, lze považovat za největší přínos klášterního vzdělávání a studia v klášteře Le Bec tehdejší společnosti. Lafrank i Anselm se stali vychovateli mnoha budoucích učenců, kteří po úspěšném studiu pod jejich dozorem zastávali vysoké pozice v církevní i světské správě. Díky těmto úspěchům lze klášterní školu v Le Bec za Lafrankovy a Anselmovy éry označit za vrchol klášterního vzdělávání.

²² Ibid., s. 74.

²³ Ibid., s. 80.

²⁴ Ibid., s. 81.

²⁵ Ibid., s. 81.

2. Počátky klášterních škol na našem území²⁶

První kláštery v Českém knížectví vznikaly v druhé polovině 10. století z popudu přemyslovských knížat. Knížata si za pomoci církevních řádů a nově vznikajících klášterů zajišťovala silnější pozici v dosti pohanském prostředí mladého českého státu.²⁷

Kláštery a jejich obyvatelé začali záhy prostupovat skrze všechny vrstvy raně středověké společnosti. V kláštrech se vzdělávala vládnoucí třída, důležití církevní představitelé působili na knížecím dvoře jako vychovatelé, poradci i diplomaté. Kláštery byly centry vzdělanosti, kde se setkávali teologové, filozofové i literáti. Díky nim se zachovaly i záznamy dějinných událostí z okolí klášterů i z celého Českého knížectví.

Západní křesťanství bylo šířeno na našem území zpočátku za pomoci nových benediktýnských konventů. Po roce 976 vzniká na pražském hradě u baziliky sv. Jiří klášter benediktinek, což je první klášter na našem území. První mužský klášter vznikl roku 993 na Břevnově.

Na Lateránském koncilu roku 1139 byl zformulován nový emancipující program římské církve, na jehož základě přicházely nejen do Českého knížectví další řády. Nejaktivnější šířitele po celé Evropě měl nový program emancipace mezi premonstráty a cisterciáky.

Zpočátku byly fundátory a podporovateli vznikajících konventů především členové panovnického rodu. Až během 12. století začínají podporovat nové řeholníky kromě panovnického rodu i vyšší feudálové. Pro fungování klášterů bylo nutné zajistit jejich ekonomickou stabilitu, proto dostávaly od fundátorů nemovitý majetek ve formě vesnic, dvorů a dalších pozemků. Od donátorů také poddané a finanční dary. Vznikaly grangie, klášterní dvory, velmi dobře organizované hospodářské jednotky, ze kterých se poté skládaly klášterní velkostatky. Díky hospodaření řádů a jejich kolonizační činnosti vznikaly hospodářsky samostatná a prosperující dominia. Řeholní společenstva se tak řadila na konci 12. století k největším pozemkovým vlastníkům.

²⁶ Pokud není uvedeno jinak, je v této kapitole čerpáno z: JIRÁSKO, Luděk. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*. Praha: Klášter premonstrátů na Strahově v nakladatelství Fénix, 1991, ISBN 80-8524-11-6.

²⁷ ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí (1034 – 1198)*. Vyd. 2., Praha: Lidové noviny, 2007, ISBN 978-80-7106-905-8, s. 24.

Nejstarší kláštery benediktinského, premonstrátského a cisterciáckého řádu významně poznamenaly vnější podobu země, a to nejenom svojí hospodářskou činností, proměňující dosavadní tvář krajiny. Jako významné strategické a pevnostní body hrály důležitou úlohu např. i v politických a vojenských akcích panovníka. Každý klášter byl současně i důmyslně komponovanou soustavou budov nejrůznějšího poslání, často vsazenou s neobyčejným mistrovstvím do krajiny a jejího reliéfu. Kláštery 11. - 14. století patřily k největším stavebníkům a jejich stavební kultura se stala nedílnou součástí umělecké tvorby země. Nejstarší stavební hutě klášterů jsou úzce spojeny s rozvojem románského a gotického slohu v Čechách – jedná se ale především o stavbu klášterních kostelů, protože kláštery byly zpočátku dřevěné.

Během 13. století zažívaly řeholní instituce největší rozkvět na našem území. Řády se začaly usídlovat v nově vznikajících městech a některá města dokonce řády i zakládaly. Zatímco benediktýni a premonstráti zažívají stagnaci, na výsluní vystupují řády křížovnické a rytířské.

Do zvětšujících se měst začaly přicházet nové mendikánské řehole. Jejich poslání, organizace a ekonomická nenáročnost nejlépe vyhovovaly městskému prostředí. Nejvýrazněji působili ve městech dominikáni a minorité, kteří se snažili o spojení duchovních hodnot, hodnot křesťanství a nové životní reality. Mendikánské konventy se během 13. století začaly rozšiřovat ve městech po celé západní Evropě, ale i v Uhrách, Polsku a českých zemích. Tyto řády v tehdejších městech, krom farní činnosti naplňovali své poslání i péčí o nemocné, špitálskou činností, staráním se o chudé a pedagogickým působením.

Fungování klášterů u nás bylo přerušeno husitskými válkami. Během nich se snaha o reformu a mravní očistu církve a jejího působení přerodila v otevřený útok na církevní řády a jejich majetek. Přibližně 170 klášterů husité zpustošili a jejich majetek byl uloupen. Velká část klášterů již nebyla obnovena, ty které přečkaly husitské války bez újmy, pak pouze přežívaly. Nové impulzy pro rozvoj klášterního života začaly přicházet až během vlády Jiřího z Poděbrad.

V době po husitských válkách až přibližně do konce vlády Rudolfa II., tedy v období od 2. pol. 15. stol do roku 1618, zažívala katolická církev v našich zemích útlum. Většina vzdělávacích institucí byla převzata městy. Dále vznikaly nové školy pod vedením

protestantů, např. školy Jednoty bratrské.²⁸ Až v polovině 17. stol. v rámci rekatolizačních snah byl pozván jezuitský řád.

²⁸ Pedagogy na školách Jednoty bratrské byli např. Jan Blahoslav nebo Jan Ámos Komenský

3. Tovaryšstvo Ježíšovo

3.1 Stručně o vzniku řádu

Jak už jsme si řekli výše, tak přibližně v polovině středověku dochází k ústupu klášterních škol a k jejich nahrazování hlavně školami městskými. Některé školy, ale začali také přebírat a formovat Jezuité. Jednou z nejvýznamnějších vzdělávacích institucí i v Čechách bylo Tovaryšstvo Ježíšovo neboli Societatis Iesu, česky jezuité. Jedná se o mužský řád řeholních kleriků, což znamená, že členové kromě obvyklých slibů chudoby, čistoty a poslušnosti skládají ještě čtvrtý slib zvláštní poslušnosti papeži. Kladou důraz na osobní zbožnost, k jejímuž prohlubování slouží duchovní cvičení. Účelem dlouhodobé přípravy k práci v řádu je úplná použitelnost kdykoliv, kdekoliv a jakkoliv. Řád působí v duchovní správě, misiích a kazatelství. Zaměřuje se na výchovu mládeže (na středních i vysokých školách), ale také na badatelskou činnost.

Řád byl založen hlavně s myšlenkou pastoračních služeb, misijní práce, vzdělávací a výchovnou činností a péče o chudé a nemocné.²⁹ Potvrzen byl 27. září 1540 bulou Regimini militantis Ecclesiae.³⁰ Struktura řádu byla dokonale promyšlená. Ve společenství se prolínala přísná disciplína s povinnou ochotou a předepsanou poslušností.³¹ U vzniku společenství stál Ignác z Loyoly, který také sepsal zásady fungování řádu tzv. formule.³² Formule obsahují hlavní cíle a povinnosti, popsány jsou v pěti kapitolách. Schváleny byly v roce 1540.³³ Základním předpisem řádu jsou však Konstituce.³⁴ Ignác z Loyoly na nich pracoval mezi lety 1541 – 1552. Tato směrnice, kterou upravoval až do své smrti, existuje a je přijímána do dnešní doby bez změn či oprav. Skládá se ze dvou částí, Examen a vlastní konstituce. Examen obsahuje požadavky na nové uchazeče a texty přijímacích pohovorů.³⁵ Konstituce se skládají z deseti kapitol, které pojednávají o činnosti řádu.³⁶

²⁹ ČORNEJOVÁ Ivana a Alena RICHTEROVÁ a kolektiv. *Jezuité a Klementinum*. Praha: Národní knihovna ČR a Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova, 2006, ISBN 80-7050-485-4, s. 60.

³⁰ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*. Praha: Mladá fronta, 1995, ISBN 80-204-0471-6, s. 19.

³¹ Ibid., s. 49

³² *Formulae Instituti*, zkráceně někdy nazývány *Institutum*

³³ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2006, ISBN 80-246-1082-5, s. 17.

³⁴ *Constitutiones et declarationes generalis Societatis Iesu*, původně psané španělsky

³⁵ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2006, ISBN 80-246-1082-5, s.

³⁶ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*. Praha: Mladá fronta, 1995, ISBN 80-204-0471-6, s. 24.

3.2 Jezuité v Čechách

Do Čech byli jezuité uvedeni celkem brzy po svém založení. Nejstarším sídlem jezuitů v Čechách se stal dominikánský klášter sv. Klimenta v Praze, nedaleko Karlova mostu. Ve své klementinské Akademii od počátku podporovali jezuité bojovnou katolickou frontu. Když sv. Ignác odkazoval své následovníky na milost Boží, bylo to mnohem více než jen běžné klišé známé z listů a od jiných církevních představitelů, mnohem víc než vyjádření duchovní podstaty řádu. Jezuité museli opravdu spoléhat vedle zjevné přízně habsburského vladaře Ferdinanda I. a nečetné české katolické minority jen na pomoc Boží. Přicházeli do království, které před více než sto lety jako první odpadlo od Říma a situace katolického vyznání byla v Čechách v polovině 16. století velmi neutěšená. Omezeně fungovaly i kláštery, kde kromě nedostatku personálu chybělo i vlastnictví pozemků, které si rozebrali nejen husité, ale i věrná katolická vrchnost.

Jezuity do Čech pozval Ferdinand I., protože se mu nedařilo obnovit pražské arcibiskupství. Proto jejich cílem bylo posílení pozice katolického náboženství v zemi.³⁷ První česká kolej Tovaryšstva Ježíšova byla založena na Starém Městě Pražském u Sv. Klimenta. Tehdejší Klementinum bylo mnohem skromnější než dnes. Po vystěhování dominikánů bylo Ferdinandem I. a papežem potvrzeno držení starobylého, leč značně zchátralého kláštera.³⁸ Od roku 1562 byla panovníkem přirčena roční renta 2 500 kop míšeňských grošů. Výstavba kolejních budov probíhala postupně, ale už na samém počátku, ještě v nedokonalých podmínkách, byly otevřeny školy a 7. července 1556 bylo zahájeno vyučování.

Zakrátko k pražské koleji přibyla také kolej v katoličtější části Království Českého, a to na Moravě v Olomouci.³⁹ V Olomouci, stejně jako v Praze a jako při jiných velkých kolejích, záhy vznikaly školy, nižší i vyšší. V obou městech pak jezuité vybudovali filosofické a teologické fakulty, jimž byl přiznán statut obecného učení – *studia generale*.

V Praze vznikla de facto jezuitská universita roku 1562, ale za definitivní datum se pokládá 27. srpen 1616, kdy císař Matyáš výslovně povýšil akademii na universitu.

³⁷ ČORNEJOVÁ, Ivana a Alena RICHTEROVÁ a kolektiv. *Jezuité a Klementinum*. Praha: Národní knihovna ČR a Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova, 2006, ISBN 80-7050-485-4, s. 13.

³⁸ Ibid., s. 14.

³⁹ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*. Praha: Mladá fronta, 1995, ISBN 80-204-0471-6, s. 76.

Olomouc získala svou akademii již v roce 1573, a tak se i Morava zařadila mezi země, které měly vysoké učení. Díky tomu existovaly v českých zemích tři vrcholné vzdělávací ústavy – Karlova Universita a dvě zmíněné jezuitské vysoké školy. Zřízení nových katolických vzdělávacích institucí bylo impulsem pro utrakvistické mistry v Karolinu ke zkvalitnění výuky. Začala léta učeného soupeření, jež pro nekatolické Karolinum skončilo krátce po Bílé hoře tragicky. Rektor Jan Jesenius byl popraven jako jeden z představitelů stavovského odboje a část Karlovy univerzity přešla pod pravomoc jezuitů.

Postupně vznikaly další koleje: 1566 v Třeboni (tato kolej byla přestěhována roku 1584 do Českého Krumlova), 1572 v Brně, roku 1589 v Chomutově a v roce 1592 v Jindřichově Hradci.

V době zrušení řádu měla česká provincie 20 kolejí a 12 rezidencí, kam patřilo 1071 členů. Poté co papež jezuitský řád r. 1773 zrušil⁴⁰, přikročil i císař Josef II. k zákroku proti řádu v celé habsburské říši. Po obnovení řádu na počátku 19. století⁴¹, přišlo Tovaryšstvo nejprve do Bohosudova (1853), později do Prahy ke sv. Ignáci, dále pak na Hostýn, Velehrad a do Hradce Králové.

Roku 1919 byla vytvořena československé viceprovincie, která zahrnovala další domy včetně slezských, a r. 1928 byla povýšena na provincii. Až do roku 1950 působili jezuité na gymnáziích v Bohosudově, Brně, Děčíně, Velehradě, na filosofickém ústavu v Děčíně a v Rezidencích na Hostýně a v Hradci Králové.⁴² Netřeba příliš zdůrazňovat, že i tyto pedagogické ústavy přispívaly nejen k rozvoji vzdělanosti, ale především k šíření katolické víry.

⁴⁰ Jezuité byli zrušeni 21. Července 1773 papežem Klimentem XIV., který vydal breve *Dominus ac Redemptor noster* v překladu *Pán a Vykupitel náš*, jak uvádí ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*. Praha: Mladá fronta, 1995, ISBN 80-204-0471-6, s. 207

⁴¹ 1814 obnoveno papežem Piem VII.

⁴² ČORNEJOVÁ, Ivana a Alena RICHTEROVÁ a kolektiv. *Jezuité a Klementinum*. Praha: Národní knihovna ČR a Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova, 2006, ISBN 80-7050-485-4, s.16-17

3.3 Základní informace k Jezuitskému školství⁴³

Jezuité nevytvořili zcela originální pedagogický systém. Raději čerpali z osvědčených zdrojů, ale dokázali vtisknout svým učebním metodám a obsahu výuky pevný řád. Studijní řád byl schválen až v roce 1599, ale hlavní schéma výuky se vytvářelo již za života sv. Ignáce.⁴⁴

Své představy formuloval sv. Ignác ve čtvrté části *Konstitucí*. Stejně jako v oblasti věrouky, tak i ve vzdělávacím systému se jezuité nechali vést především tridentským koncilem. Školský systém Tovaryšstva navazuje v mnohém na dílo římského filosofa Quintiliana, italského humanisty Sadoleda a Vittoria de Feltre. Důležitými faktory bylo spojení studia věd lidských i božských a zásada moudré a výmluvné zbožnosti. V jejich vzdělávací soustavě se objevují některé shodné rysy s protestantskými mysliteli, např. Jana Sturm jenž byl zakladatelem škol nového typu. Mimo jiné Sturm studoval v Paříži stejně jako sv. Ignác.

Další důležitou osobností, která ovlivnila Loyolův pohled na pedagogiku byl Juan Luis Vives, kterého potkal v Bruggách. Vives při tvorbě svého vzdělávacího systému, který pak úspěšně převzali jezuité, vycházel z učení Aristotela, Platona, Cicerona a z učení církevních Otců. Dalším zdrojem Loyolova systému byly jeho vlastní zkušenosti, ze studií v Paříži a na španělských univerzitách. Pro objektivní posouzení jezuitského školství je důležité uvést, že převzaté zdroje, principy a myšlenky přetvářelo Tovaryšstvo k „obrazu svému“.

Principy jezuitského vzdělávání se dají označit jako katolicko-humanistické. Důraz ve výchově byl kladen na nezaměnitelný význam Kristova odkazu, který vede k poslušnosti, sebeobětování a pokoře. Hlavním stavebním kamenem jezuitského vzdělání bylo jazykové vzdělání. Především v latině, která je bránou jazyků a svou logickou konstrukcí umožňuje snadnější průnik k jiným vědním oborům i k pochopení odborných pojmů.

Bohužel slabou stránkou jezuitské koncepce výuky, bylo někdy pouhé diktování a následné opakování učiva - *repetitio*. Pobídkou pro dosahování co nejlepších studijních

⁴³ Pokud není uvedeno jinak je pro tuto kapitolu čerpáno z: uvádí ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*. Praha: Mladá fronta, 1995, ISBN 80-204-0471-6, s. 61 – 74.

⁴⁴ KIECHLE, Stefan. *Jezuité*. Praha: Grada Publishing,a.s., 2012, ISBN 978-80-247-3913-7, s. 78.

výsledků bylo permanentní soutěžení, *concertatio*, jehož výsledky byly předkládány veřejnosti.

Na školách Tovaryšstva neměl být vzděláván pouze duch, ale podle antických vzorů i tělo. Již sv. Ignác kladl důraz na střídání hodin učení s hodinami tělesného cvičení. Doporučovaly se procházky, hra s míčem, jízda na dřevěném koni, kuželky nebo střelba na terč. Další nedílnou součástí jezuitské výuky mimo školní lavice bylo divadlo, kterým se detailně bude zabývat další kapitola.

Jezuitské školství bylo již v době sv. Ignáce trojstupňové. Na nižší studia, která trvala čtyři až pět let, navazovala artistická fakulta (posléze nazývána filosofickou), trvající tři roky, a na konec nejvyšší čtyřletá fakulta teologická. Způsoby a metody výuky se ověřovaly od samého počátku. Po reformách, které v roce 1584 provedl generál Lainez, byl sestaven konečný studijní program, který byl rozeslán do všech ostatních provincií. Konečná verze studijního řádu - *Ratio studiorum atque Institutiones scholasticae Societatis Iesu* – vstoupila v platnost roku 1599 za generála Claudia Aquavivy. Studijní řád určoval, že nižší studia (gymnázium) mají trvat pět let, pak následovaly tři gramatické třídy a konečně dvě vyšší, rétorika a poetika. Vyšší studia začínala na filosofické fakultě, která měla tři ročníky – logiku, fyziku a metafyziku (názvy jezuité převzali od Aristotela). Studium teologie trvalo čtyři léta.

Do školy vstupovali chlapci šestiletí až osmiletí, gymnázium pak opouštěli mezi třináctým a čtrnáctým rokem. Na filosofii pobývali mládenci mezi čtrnáctým až šestnáctým rokem věku. Na bohoslovenství mohli pokračovat nejméně sedmnáctiletí. Toto věkové rozdělení, ale nebylo nikdy striktně dodržováno a především na teologii studovali muži mnohem starší.

Na ryze řádových školách učili výhradně jezuité. Na jejich ústavech mohli dokonce studovat zpočátku i nekatolíci, u nás až do roku 1618. Plnoprávně se účastnili výuky s výjimkou předepsané katolické katecheze.

Jezuitské školství bylo bezplatné, i když jak uvidíme později, často využívalo darů rodičů svých studentů a zámožných občanů, kteří byli vždy na konci roku zváni na slavnostní zakončení školního roku.

Na teologických fakultách se přednášela morální teologie, polemická teologie, velmi důležitou částí byl výklad Písma svatého, a nejvýše byla spekulativní teologie.

Na bohosloví už přicházeli starší jezuité a jen ti, kteří byli k profesorskému působení skutečně povolání. Mnozí profesori se honosili bohosloveckým doktorátem, což byla nejvyšší dosažitelná učená hodnost. Nadaní lingvisté se specializovali na výuku hebrejštiny a řečtiny.

Na fakultních katedrách jezuité většinou nepůsobili doživotně. Jakmile dosáhli určitého věku stávali se regenty seminářů nebo konviktů, kde nemuseli podávat tak vysoké intelektuální výkony.

Na gymnáziu se musel student naučit latinsky, a to nejen číst a psát, ale i disputovat a koncipovat rétorická cvičení. Četly se tu spisy Cicera, Caesara, Livia, žáci se orientovali i v díle Ovidia, Horatia nebo Vergilia. Důležitá byla též řečtina, ale ne tak jako latina.

Filosofická studia vycházela především z Aristotela s výjimkou těch míst, která byla v přímém rozporu s pravou vírou. Měli také následovat učení Tomáše Akvinského, ale ne tak zapáleně, jak tomu činili tomisté. Aristotelovy práce, *Fyzika*, *O nebi*, *O vzniku a zániku*, *O meteorických jevech*, sloužily k učení přírodních věd.

Matematika náležela k oborům, v nichž jezuité vychovali řadu uznávaných vědců. Při matematických přednáškách se studující vzdělávali v aritmetice, algebře a geometrii.

Tím nejnáročnějším oborem byla teologie. V kurzu morální teologie se vykládal význam Desatera, svátostí, učilo se jak rozeznat smrtelné hříchy a částí výuky bylo i čarodějnictví. Kurzy morálky a polemiky byly hlavní průpravou pro budoucí faráře, katechety a misionáře. Cílem výkladů Písma bylo vysvětlení knih daných od Boha v jejich pravém smyslu, jenž posiluje pravou víru v Boha. Studenti také byli vzděláni v topografii svatých míst a známého světa. Nejvýše ceněnou disciplínou byla dogmatická teologie, v níž se jezuité opírali hlavně o *Summu teologickou* Tomáše Akvinského. Další názory byly přejímány od Petra Lombarda.

Hebrejštiny jako posvátný jazyk nebyla opomíjena, ale hlubší znalosti získávali žáci až po Bílé hoře. Mnozí studenti se spokojili s tím, že absolvovali nebo nedokončili celý běh studia a nepodstoupili zkoušky nutné pro nabytí titulu, ať už bakalářského, magisterského

nebo doktorského. Získání titulu nebylo ani příliš zapotřebí. To až osvícenecké reformy zavedly požadavek, když ne doktorátu, tak alespoň absolutoria vysokého učení.

Jezuitské školy byly všude organizovány na stejných principech. Stejně v Praze, Olomouci i v Římě. Bohužel počátky jezuitského vysokého vzdělávání byly v Praze velmi složité, především kvůli nedostatku personálu. Tak byly některé semináře zkracovány nebo omezovány, proto čeští a moravští bohoslovci odcházeli dostudovat na lépe zabezpečené university. Nejvíce na universitu ve Štýrském Hradci. Nižší stupně vzdělání jako byla gymnázia, byly na dostatečné úrovni. Koleje poskytovaly studentům i materiální zabezpečení stejně jako na středověkých universitách.

3.3.1 Speciální forma výuky pomocí divadelních her

3.3.1.1 Počátky jezuitského divadla

Počátky jezuitského divadla spadají do stejné doby jako vznik jezuitského řádu, neboť jeho pravděpodobný vznik je spjat s žakovskými deklamacemi, které podle *Pravidel skromnosti* Ignáce z Loyoly prováděli žáci všech jezuitských gymnázií již od založení prvních kolejí. *Pravidla skromnosti*, pokud na ně budeme nahlížet z hlediska moderního čtenáře, silně připomínají návod ke hraní a provedení předváděné akce, jež se tak mohla stát nejen prostředkem vzdělávání v oblasti latiny, morálních hodnot a zopakování probrané látky, ale stejně tak i hereckým cvičením či jakousi hereckou etudou. V *Pravidlech skromnosti* tak nacházíme stručný návod pro žáky, jak předvádět deklamaci dramaticky a nedělat při tom triviální chyby:

„*Hlavy neotáčejte lehkovážně sem a tam, ale s vážností, kde bude toho potřeba; netřeba-li však držte ji rovně, mírně kupředu nahnutou, nekloníte ji ani napravo, ani nalevo*”

„*Chůze budiž mírná, bez znatelného spěchu, leč že by potřeba kázala; avšak i tehdy pokud možno dbáno budiž slušnosti*”

„*Oči mějte ponejvíce sklopeny, ani nemírně jich nepozdvihujete, ani sem a tam neobracejíte*” (Loyola, 1599)

Počátkem jezuitského divadla je tedy okamžik, kdy se do jednoduchých deklamací postupně začaly přidávat teatralizované prvky, více dialogická forma a kdy již nešlo jen o pouhé rétorické cvičení, ale přibýlo k němu předvádění podle *Pravidel skromnosti*. Jednoduchá řečnická cvičení pak zůstala nižším třídám a složitější texty (myšleno jak po textové stránce, tak i po stránce provedení) připadly na třídy pokročilejší a začalo se rozvíjet jezuitské divadlo.

3.3.1.2 Jezuitské divadlo v Čechách

Dějiny jezuitského divadla v Čechách dosud nemají žádnou kodifikovanou periodizaci. Jediný kdo se touto problematikou zabývá je Vojtěch Ron ve svém článku *Ad maiorem Dei gloriam (zastavení nad jezuitským divadlem)*. Jezuitské divadlo má podle Rona čtyři až pět etap. První z nich je etapa tzv. hledačská, kdy čeští jezuité vycházejí z poznatků svých kolegů v zahraničí a na školách (zejména italských) se vzdělávají budoucí pedagogové českého jezuitského řádu, např. misionář Mikuláš Salia. Za konec této první etapy Ron považuje zavedení nové školské instrukce *Ratio studiorum* (1599), která divadlu přiznává výrazně větší roli ve vzdělávacím systému. Druhou etapou je období od vydání *Ratio studiorum* po Bílou Horu a vyhoštění jezuitů ze země. Třetí období začíná návratem jezuitů po Bílé Hoře, kdy jezuitský řád získává v Čechách téměř neomezenou moc a jeho divadlo téměř monopol (přičemž ostatní řádové školy se u něj jen inspirovaly). Čtvrté období jezuitského divadla se podle Rona projevuje katechetickými tendencemi a snahami omezit jezuitské divadelnictví (bez většího úspěchu) a zároveň rozšířením jezuitských aktivit i na tzv. kultové divadlo, tedy v podstatě teatralizované náboženské poutě, hagiografické oslavy a např. přenášení ostatků svatých. V pátém, závěrečném, období, již dochází k výraznému omezování náboženských her, zejména těch školských a na školní půdě přetrvávají jen řečnická cvičení. Díky státním i jezuitským zákazům je divadlo stále omezováno, až je nakonec roku 1769 kategoricky zakázáno úplně. Sice ještě místy, i přes zákaz, hraní pokračuje, ale po zrušení řádu roku 1773 poslední divadelní aktivity definitivně končí.⁴⁵

Spolu s jezuitským řádem na území Čech samozřejmě působily i jiné řády. Řádové školy byly rozmístěny po celém království – ve velkých městech ale i na vesnicích. Jednalo se např. o mariánská bratrstva, piaristy, benediktýny, premonstráty a cisterciáky.

Benediktýni na rozdíl od jezuitů měli starší tradici (i když přerušenu), která navazovala na středověké působení řádu. Benediktýni působili v Praze, Kladrubech a soustavně od roku 1668 v Broumově. Piaristé původně působili na Moravě (v Mikulově), odkud pronikali do Čech. Na území Prahy se ale dostali až roku 1752. Vedle jezuitského řádu to byli právě piaristé, kterým se dařilo ze všech řádů nejvíce se rozvíjet. Zásadní rozdíl mezi nimi a jezuity spočíval zejména v tom, že piaristé nebyli tak striktní a nevadily jim ani jiné jazyky. Po boku jezuitů ale usilovali o protireformaci. Narozdíl od těchto řádů stál stranou řád

⁴⁵ RON, Vojtěch. *Ad maiorem Dei gloriam*. Divadelní revue 3, č. 1, 1992, s. 27 - 35

premonstrátů, kteří působili v Praze, Brně a Znojmě, ale inscenovali spíš sami pro sebe a řád cisterciáků, kteří působili na Zelené Hoře, v Oseku a ve Žďáru nad Sázavou.

3.3.1.3 Dramatické texty

Autory her byli samotní pedagogové učící na jezuitských gymnáziích a na univerzitách. Jejich úroveň byla různá, a to zejména proto, že texty museli psát i pedagogové, kteří nebyli zrovna nejkvalitnějšími spisovateli. Kvalita dramatických textů se hodnotila zejména podle toho, jak dokázaly vyjádřit tajemství víry a morální zásady stanovené tridentským katechismem.⁴⁶

Nejoblíbenějším žánrem byly tzv. deklamace, tedy povětšinou dialogickou formou psané skladby. Jezuité rozlišovali několik druhů deklamací: poetické (ty měly vymyšlený děj i zápletku a postavy byly skutečné i smyšlené), řečnické (líčily zábavnou nebo překvapivou formou zápas o pravdu v podobě soudního vyšetřování nebo učené univerzitní disputace), paralelní (názorně srovnávaly dva rozdílné děje nebo postavy a na nich pak poukazovaly například na morální apel) a miráky (tedy hry o zázracích, které byly téměř totožné s miráky středověkými).

Jezuité sami často označovali své hry jako tragédie nebo komedie podle Aristotelovy poetiky. Dokonce byli i obeznámeni se třemi jednotami, ale povětšinou preferovali volnější výstavbu textů. Pro jezuitu byla tragédií i deklamace, která pojednávala například o osudech mučedníků. Za jednotlivá dějství se přidávaly zpěvy, drobné mezihry, které vysvětlovaly, co divák až doposud mohl spatřit a dokonce i komické výstupy. Často se také můžeme setkat se hrami, které byly nazvány tragikomedie či komikotragédie, což svědčí o tom, že sami jezuité neměli v oblasti žánrů zcela jasno.

Velice často uváděli jezuité alegorické holdovací hry. Mezi nejznámější patří *Hra o imperátorovi Lvovi*, která se inscenovala roku 1608 v Brně na počest bratra Rudolfa II. Matyáše a hra *Pod olivou míru a palmou ctnosti*, která se hrála roku 1723 v Klementinu za použití hudby J. D. Zelenky⁴⁷.

⁴⁶ BARTOŠ, Jaroslav a kol. *Dějiny českého divadla, díl 1. Od počátků do sklonku osmnáctého století*. Praha: Academia, 1968, s. 171.

⁴⁷ Jan Dismas Zelenka se narodil 16. října 1679 v Louňovicích pod Bláníkem, kde dostal pod vedením svého otce Jiřího, louňovického kantora a varhaníka, základy hudebního vzdělání. Po studiích v Praze odešel

Vzhledem k tomu, že texty měly být hlavně výchovným prostředkem, obsahovaly často řečnické pasáže, zpěvy a protože jednou ze základních znalostí jezuitských studentů byl i tanec, tak určitě i ten. Látku čerpali autoři převážně z Bible, evangelií, legend, životů svatých, ale i ze života misionářů. Texty oslavovaly světce, kteří vykonali zázrak, statečné mučedníky, ale i normální lidi, kteří se vzdali světského života a obrátili se na víru. Vedle hlavního děje pak ve hře nacházíme i druhou rovinu, a to alegorickou. Problematickou otázkou pak je také vztah mezi předlohou, ze které hra čerpá a hrou samotnou.

K jezuitským hrám se nám často nedochoval celý text ale jen tzv. periochy, periakty nebo také synopse (což jsou vlastně programy představení se stručným obsahem hry).

O výstavbě textů se nedá přesně říci, kolika stupňová byla a z jakých částí se skládala. Víme, že na počátku bylo vždy *argumentum*. Další členění ale není evidentní. Liší se totiž i označení pro jednotlivá dějství a výstupy. Označení dějství (tedy *actus*) se nevyskytuje téměř vůbec a označení *pars* pak jen u her, které jsou rozděleny pouze na dvě části. Dělit hru na jednotlivé výstupy je také obtížné, neboť pokud by se dodržovalo toto dělení podle výstupu (lat. *Scena, numerus, inductio*), znamenalo by to, že by hra měla častokrát i více než patnáct dějství. Proto je pravděpodobně nejjistější metodou jak rozdělit texty na jednotlivá dějství, považovat za každé dokončené dějství tu pasáž hry, za kterou následuje píseň sboru. Podle toho by pak dělení odpovídalo i pravidlům, která vymezil Karel Kolčava⁴⁸.

Díky veliké podívané, které se divákům dostávalo na jezuitských představeních pravděpodobně ani příliš nevadilo, že se hrálo latinsky. I přesto se občas jezuité rozhodli uvést hru v jiném jazyce než latinském, aby zaujali i prostší publikum.

3.3.1.4 Dramatické texty pocházející z kutnohorské jezuitské koleje

V Kutné Hoře se dochovaly synopse ke dvěma jezuitským hrám. První z nich je synopse ke hře *Hora Kuttna Nowym Horoslawa Pawuńkem potěšena*⁴⁹ a druhá je synopse ke hře *Král většy Armenye*⁵⁰.

J. D. Zelenka, na přímělu hraběte Hartiga a pražských jezuitů, do saských Drážďan, aby se stal členem královské kapely. Pro Prahu v roce 1723 napsal Zelenka řadu vynikajících děl. Pražští jezuité mu zadali úkol komponovat pro ně hudbu k velké alegorické slavnostní - hře o sv. Václavovi a mnoha jiným. Zemřel v noci z 22. na 23. prosince 1745 v Drážďanech

⁴⁸ jediný jezuitský dramatik, jehož dílo vyšlo souborně tiskem s názvem *Exercitationes dramaticae*, více viz. další kapitola.

⁴⁹ SOkA Kutná Hora. Aktová sbírka, sign. 13 598/A, synopse ke hře *Hora Kuttna Nowym Horoslawa Pawuńkem potěšena* (1703)

Otázkou je autorství jezuitských her. Víme, že v Kutné Hoře na jezuitské koleji působila řada ve své době významných autorů. Za všechny jmenujme alespoň Jana Kořínka, Karla Kolčavu, Fabiána Veselého a Antonína Koniáše. Vzhledem k tomu, že povinností každého jezuitského učitele bylo i psaní her, je více než pravděpodobné, že i výše zmínění pánové byli autory her.

Jan Kořínek se narodil v Čáslavi 12. února 1626. Roku 1641 vstoupil do jezuitského řádu a poté studoval v Brně, Olomouci a Praze. Působil na řadě kolejí a v letech 1672-1674 také v Kutné Hoře, kde napsal knihu věnovanou historii Kutné Hory, *Staré paměti kutnohorské*. Vedle tohoto spisu napsal také filozofický spis *Philosophia peripatetica*. Jan Kořínek zemřel 12. srpna 1680 v Praze. Právě jeho kniha *Staré paměti kutnohorské* byla pravděpodobně předlohou kutnohorské jezuitské hry *Hora Kuttna Nowym Horoslawa Pawuńkem potěšena*.

Karel Kolčava je jediný jezuitský dramatik, jehož dílo vyšlo souborně tiskem. Kolčava se narodil 13. dubna 1656 v Praze. Roku 1673 vstoupil do jezuitského řádu a jako učitel působil např. v Praze, Klatovech, Březnici, Jičíně a v Kutné Hoře, kde také 30. 7. 1717 zemřel. Právě z díla Jana Kolčavy se můžeme mnoho dozvědět o výstavbě dramatického textu, protože kromě her Kolčava v předmluvě ke své knize popisuje zásady psaní a teorii dramatu. Záměrem Jana Kolčavy z počátku nebylo psát podle zásad Aristotelovy poetiky (tedy drama s klasickou pětistupňovou výstavbou), ale chtěl se řídit „přirozeností“. Toto své přesvědčení ale později opouští a přiznává, že by bylo prospěšnější si osvojit pravidla tragického umění. Svě pozdější dílo již píše přesně podle zásad jezuitské poetiky. Hry jsou členěny na čtyři části: protasi, epitasi, katastasi a katastrofu. „*V protasi vznikají příčiny budoucího neštěstí, ale nic ještě nenaznačuje smutný konec. V epitasi již tyto příčiny vyvolávají zápletku a obrat osudu k horšímu. Katastasis je „srážka příznivé a nepříznivé štěstěny“, přičemž stále není jisté, jak děj dopadne. Katastrofa představuje krutý konec, kdy vycházejí najevo všechny lsti a omyly. Tyto čtyři části radí Kolčava rozdělit do tří (hra určená pro mladší ročníky) nebo pěti dějství (hra pro vyšší ročníky).*“⁵¹

⁵⁰ SOKA Kutná Hora. Aktová sbírka, sign. 17 129/A, synopse ke hře *Král věšý Armenye* (1752)

⁵¹ JACKOVÁ, Magdalena. *Divadlo jako škola ctnosti a zbožnosti: jezuitské školské drama v Praze v první polovině 18. stol.*, Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2011, ISBN 978-80-7308-360-1.

Fabián Veselý⁵² přednášel v Kutné Hoře roku 1703 a je znám zejména svou sbírkou *Kázání na svátky přes celý rok*.

Antonín Koniáš se narodil roku 1691. Proslavil se díly spisům: *Cytara Nového Zákona*, *Jediná choť Beránkova*, *Zlatá neomylná římsko-katolické pravdy dennice*, aj. V Kutné Hoře působil v letech 1711-1712.

Zjištění autorství jezuitských her, pokud máme dochováno dostatek materiálů, není příliš složité. Stačí dvě věci: pokud se z té které koleje dochoval soupis členů pedagogického sboru, který se pravidelně sepisoval pro každý rok a periocha, na které je uvedeno datum představení a třída. Potom je již jen formalita dohledat v seznamu učitele této třídy a máme pravděpodobného autora. Pokud tedy budeme hledat autora hry, která se hrála například na jaře roku 1700, použijeme soupis pedagogů z roku 1699, protože školní rok přibližně odpovídal školnímu roku nyní, tedy začínal na podzim. Podobným úsudkem se dá tedy např. zjistit, že pravděpodobným autorem hry *Tigranes, král větší Arménie* byl Wenceslaus Lachatsch.

Ze soupisu repertoáru vyplývá, že se hry pořádané jezuitskou kolejí příliš tematicky nelišily od her uváděných na ostatních kolejích v Čechách. Najdeme zde velmi často hry o svatých (např. hra o sv. Kateřině, sv. Františku Xaverském, sv. Hermegildovi, o sv. Tomášovi a v neposlední řadě o sv. Ignáci z Loyoly), alegorické hry (např. hru o tom, jak je lidská duše na zemi rozmanitými zuřivostmi svodů zmítána), hry velikonoční a vánoční a hry historické (např. *Tigranes, král větší Arménie*).

Zvláštním specifikem je lokální zájem o hry, ve kterých vystupuje sv. Barbora, tedy patronka horníků (a potažmo celé Kutné Hory). Jedná se například o hru o sv. Barboře, kterou jezuité uspořádali na počest znovuzvolení svého rektora či o hru, ve které sv. Barbora ukazuje Beránka božího v neposkvrněné hostii. Důležité postavení sv. Barbory u jezuitského řádu v Kutné Hoře vyplývá i z toho, že se hra o sv. Barboře hrála na konci školního roku na počest magistrátu (tedy jednoho z donátorů) a představení údajně mělo shlédnout více než 6000 diváků.

Dvě dochované hry z kutnohorské koleje se od sebe liší. První z nich *Hora Kuttna Nowym Horoslawa Pawuńkem potěšena* je v podstatě hrou historickou na lokální téma, což není v jezuitském repertoáru až tak obvyklé. Druhá hra *Tigranes, král větší Armenye*

⁵² Více viz. VAŠICA, Josef. *České literární baroko: příspěvky k jeho studiu*. Praha: Vyšehrad, 1938.

je opět historickou hrou, ale tentokrát z období přibližně prvního století před Kristem, a navíc se odehrává v Arménii. Obě hry se od sebe liší i výstavbou. První hře chybí argumentum – tedy její první část, která obvykle obsahovala stručný obsah a název pramene, ze kterého její autor čerpal. I proto je možné, že tato verze, která se nám dochovala, není konečná.

Hra *Hora Kuttna Nowym Horoslawa Pawuńkem potěšena* evidentně vychází z knihy Jana Kořínka (za zmínku stojí i to, že Kořínek v roce 1703, kdy byla hra pravděpodobně uvedena, působil v Kutné Hoře). Ze synopse vyplývá, že hra byla určena zejména pro kutnohorské horníky, neboť na závěr hry má vystoupit představený jezuitské koleje a horníkům znovu vše vysvětlit. Zdá se, že tématicky hra navazuje na reálné historické události, které se odehrávaly v Kutné Hoře, a to na problémy s těžbou, která postupně upadala. Text hry, který se snaží horníky povzbudit, pojednává o Horoslavovi, který chce napravit křivdu spáchanou kronikáři na Kutné Hoře a touží po tom, aby byla znovuobjevena její sláva. Vydává se proto do již nepoužívaných dolů, aby v nich našel stříbro. To se mu podaří a tím podpoří místní horníky a dá jim naději. V poslední scéně pak Horoslav předstupuje před Kutnou Horu a ukazuje jí nové mince.

Druhá hra *Tigranes, král většý Armenye* popisuje bitvu mezi králem Tigranem a Pompeiem před hradbami města Tigranocentra. V bitvě je Tigranes zraněn a je považován za mrtvého. Toho bez projevení smutku využívá jeho starší syn Sariafter a chopí se vlády. Za to druhý syn, ten mladší, jménem Artuafdes, otci pomůže a zachrání ho. Tigranes si uvědomí chování staršího syna, nechá ho popravit a Artuafdes je jmenován králem. Na rozdíl od hry *Hora Kuttna Nowym Horoslawa Pawuńkem potěšena* se *Tigranes, král většý Armenye* nesnaží nikoho povzbuzovat, ale má více morální apel. Na příkladu vztahu mezi rodiči a dětmi ukazuje, že je nezbytné, aby syn ctil svého otce.

4. Komparace jezuitského a současného nastavení vzdělávacího systému

4.1 Komparační metoda

Srovnávání je jedním ze základních myšlenkových postupů nejen ve vědě, ale i v běžném životě. Lidé srovnávají alternativy, produkty apod. Stejně tak je to ale i jedna ze základních optik jakéhokoliv vědeckého výzkumu. Vždyť i experimentální design výzkumu je založen na srovnávání minimálně dvou pozorovaných subjektů. V sociálních vědách, ke kterým se pedagogika řadí a z nichž i čerpá, je toto porovnávání složitější, nicméně jde stále o hojně využívanou metodu, navzdory komplikacím, které přináší komplexnost společnosti, či jakéhokoliv jejího segmentu, jako subjektu výzkumu.

Komparace není klasickou metodou jako například regresní analýza, neboť není vázána jenom na výzkum kvalitativní či jenom na výzkum kvantitativní.⁵³ Jejím základním vymezením je zaměření se na dvě či více jednotek, které následně srovnáváme, avšak je třeba dbát na to, aby požadované entity byly srovnatelné. Dále je třeba nejen popsat dané jednotky, ale také je k sobě vztáhnout a výsledky interpretovat.⁵⁴

Vztáhneme-li to na vzdělávací systém, pak je třeba odpovědět především na tyto tři otázky:

- 1) V čem se srovnávané systémy liší?
- 2) Jak lze tyto rozdíly vysvětlit?
- 3) Jaké mají tyto rozdíly dopady?

Pro účely této práce nesmíme zapomenout, že komparace nemusí probíhat jen „paralelně“, tedy srovnáním dvou a více aktuálních jednotek, ale též „sériově“, ergo srovnáním jednotek v dějinném odstupu.

Se všemi výše zmíněnými požadavky se pojí jeden zásadní krok, kterým je volba jednotek komparace, tedy nikoliv srovnávaných případů, ale aspektů, které chceme analyzovat a porovnat. To se samozřejmě liší podle toho, zda zvolíme kvantitativní formu

⁵³ GEISLER, Hana a Magdalena MOURALOVÁ. *Současné metodologické otázky veřejné politiky*. Praha: Karolinum, 2011, ISBN 978-80-246-1865-4, s. 170 - 172

⁵⁴ Ibid.

výzkumu či formu kvalitativní. Pro porovnávání, které bude předmětem příští kapitoly, budeme volit kvalitativní formu výzkumu, neboť jediný způsob kvantitativního sběru dat, který nám zbývá, by byla kvantitativní obsahová analýza, kterážto by ale nebyla vhodnou volbou z mnoha důvodů, např. rozdílnosti jazyka dvou srovnávaných období, institucionální odlišností případů apod. Namísto toho tedy zvolíme metodou sběru dat studium dokumentů, tedy metodu čistě kvalitativní, od čehož se bude odvíjet forma zvolených porovnávaných aspektů. Dalším určujícím bodem tohoto výběru budou cíle, které před sebe klademe, v tomto konkrétním případě tedy – Popis a interpretace rozdílů nastavení vzdělávacích systémů Tovaryšstva Ježíšova a současné ČR. Zde se přikloníme ke kroku, který bude možná, vzhledem k vybraným případům, trochu kontroverzní, a to pro základní rozdělení na komparabilní úrovně vzdělávání použít stratifikaci podle normy ISCED, potažmo ISCED-97 (ČSÚ 1999). Jde pravděpodobně o nejkompaktnější popis celého možného průběhu formálního vzdělávání, byť je jasné, že jeho podobu může naplnit kompletně pouze jeden ze zkoumaných případů, a to současná vzdělávací soustava ČR. Jezuitské školství, byť bylo, na vysoké úrovni, nemůže naplnit všechny funkce státního vzdělávacího systému už jenom z charakteru své podstaty.

V rámci kategorií převzatých z ISCED tedy budeme hledat rozdíly a shody mezi dnešní vzdělávací soustavou a systémem jezuitských škol. Vzhledem k potřebám analýzy musíme omezit jezuitské školství na pouze určitou oblast, protože porovnávat dlouhé období od konce 16.století, kdy diskutovaný řád vznikl, až do druhé poloviny století osmnáctého, kdy zaniká⁵⁵, s krátkým obdobím porevolučního vzdělávacího systému samostatné ČR prostě není možné. Proto je třeba omezit časově i geograficky, a to, ad první omezení, na období od počátku sedmnáctého století do cca poloviny století osmnáctého, kdy se řádové školství řídilo jednotným předpisem, což znamená, že pokud nebude explicitně uvedeno, jinak pak v rámci této komparace bude vždy hovořeno právě o tomto období trvání jezuitského řádu, a geograficky na území Českých zemí v rámci Habsburské monarchie, tedy Čechy, Slezsko, část Moravy a obě Lužice (viz příloha 1).

Cílem následujících odstavců tedy bude odpovědět na otázku, v čem se liší a v čem se podobají vzdělávací soustavy jezuitů v Českých zemích mezi roky 1599 - cca 1750 a současná česká porevoluční. Postupně budou srovnávány jednotlivé stupně vzdělání podle kategorizace ISCED, s tím, že je předpokládáno, že jezuitské školství nebude schopno naplnit všechny tyto kategorie, proto se zaměříme jen na ty, které byly přítomny i v něm. V rámci

⁵⁵ Byť je roku 1814 znovu obnoven, nicméně v oblasti pedagogiky již nedosáhl předchozích úspěchů

těchto kategorií pak budou sledovány následující jednotky komparace: doba výuky, poměr studentů na učitele, vnímání hodnoty a smyslu vzdělání, hodnocení studentů, přístupnost vzdělání, ubytování a stravování studentů, cíle vzdělávací soustavy, předměty výuky a kvalita pedagogů. Tyto budou níže operacionalizovány a blíže vysvětleny.

ISCED

Zde se pokusím v krátkosti přiblížit stratifikaci ISCED používanou jako standart pro vzdělávání. (ČSÚ 1999)

kód	úroveň vzdělání
0	preprimární vzdělávání (bez vzdělání)
1	primární vzdělávání
2	nižší sekundární vzdělávání (ISCED 2 (nižší střední vzdělání)
3	vyšší sekundární vzdělávání (ISCED 3 (vyšší střední vzdělání)
4	postsekundární vzdělávání nižší než terciární (ISCED 4 (nástavbové střední vzdělání)
5	první stupeň terciárního vzdělávání (ISCED 5 – první stupeň terciálního vzdělávání (vyšší odborné školy)
6	druhý stupeň terciárního vzdělávání (ISCED 6 (druhý stupeň vysokoškolského vzdělání)

Postupně prověříme přítomnost jednotlivých úrovní vzdělání v jezuitském systému, načež budou rozebrány jednotlivé následující komparační aspekty. Tyto aspekty nejsou podloženy žádným předchozím výzkumem proto, že žádný podobný komparační výzkum nebyl v dané oblasti proveden. Za každým z těchto aspektů se tak skrývá hypotéza o vlivu této proměnné na úroveň vzdělání.

Aspekty kvality školského systému pro účely historické komparace

1) Doba výuky

Pod tímto aspektem se skrývá jak doba přednášení k danému tématu (ekvivalent vyučovací hodiny, přednášky et cetera), tak obvyklé období školní docházky v rámci dané úrovně podle ISCED. Hypotézy zde přítomné jsou – a. ideální doba výuky bez přestávky je okolo šedesáti minut a b. mezní užitek s přibývajícím dobou studia klesá. Indikátorem budiž u prvního případu počet minut strávených průměrně nad učivem ve škole bez přestávky.

2) Poměr studentů na učitele

Za tímto aspektem můžeme vidět hypotézu o kvalitnější výuce v případě, že se učitel musí věnovat méně žákům, ergo platí zde nepřímá úměra mezi poměrem pedagog/studenti a kvalitou výuky. Sledovaný indikátor bude poměr počtu studentů na celé škole/počet pedagogů na celé škole.

3) Přístupnost vzdělání

Vzdělání pro všechny nebo jenom pro vybrané? Hypotéza u tohoto aspektu zní – v případě zpřístupnění vzdělávání více lidem klesá jeho kvalita. Indikátorem tohoto budiž poměr lidí v dané věkové skupině pro tu kterou konkrétní úroveň ISCED a reálně studujících (pro jezuitské školství budeme muset vycházet z odhadů, neboť v daných letech sčítání lidu ani jiný podobný cenzus ještě neprobíhal)

4) Ubytování a stravování studentů

Tento aspekt je provázán s předchozím, neboť pokud jsou školy ochotny a schopny zajistit ubytování a/nebo stravování, pak si, dle hypotézy, mohou lépe vybírat své studenty, protože mají k dispozici větší radius. Indikátorem těchto dvou aspektů budiž přítomnost a dostupnost (časová i finanční) jak ubytovacího, tak stravovacího zařízení pro studenty.

5) Cíle vzdělávací soustavy

Byť se může zdát, že vzdělávací cíl je jasný, tedy produkovat vzdělané lidi, tak při bližším pohledu tomu tak nemusí být vždy, ostatně jak upozorňují akademici jako Illich, Bourdieu a další. Systém může chtít produkovat jak intelektuální elitu, tak, řečeno s Nietschem, fachidioty bez komplexního vzdělání, což má za následek negativní ovlivňování vzdělávací soustavy. Indikátorem budou explicitně popsané cíle vzdělávacích systémů.

6) *Předměty výuky*

Tento aspekt opět souvisí s předchozím, protože to, jaké předměty se vyučují má samozřejmě veliký vliv na to, jací absolventi budou školu opouštět. Hypotéza tedy zní – pokud se zaměříme jen na výuku jedním směrem, pak to negativně ovlivní úroveň vzdělání. Indikátor tohoto aspektu bude šíře záběru vyučovaných předmětů, tedy zda a do jaké míry se předměty obsahově překrývají.

7) *Hodnocení studentů*

Forma hodnocení studentů byla v ČR hojně diskutována, přičemž debata byla převážně mezi příznivci klasického známkování a na druhé straně příznivci hodnocení slovního, přičemž téma celé debaty bylo, které z těchto hodnocení přináší větší kvalitativní přínos jedinci do studia. Hypotéza v tomto případě tedy zní – způsob hodnocení ovlivňuje kvalitu výuky. Indikátorem zde bude tedy způsob hodnocení studentů.

8) *Kvalita pedagogů*

Kvalita pedagogů významně ovlivňuje zájem studentů o předmět, tedy i jejich pozornost a to co si z výuky odnesou. Proto byla vždy vysoká poptávka po kvalitních učitelích, avšak stejně jako u jiných entit se ani u tohoto nepodařilo přesvědčivě zkonstruovat indikátor kvality. Hypotéza v tomto případě tedy bude znít – čím kvalitnější pedagog, tím vyšší úroveň vzdělávací soustavy a, alespoň prozatím, indikátorem této kvality bude vzdělání, jehož učitelé sami dosáhli.

4.2 Popis porovnávaných vzdělávacích systémů

Před samotným srovnáním se budeme nejprve věnovat oběma případům zvlášť, abychom odhalili jednotlivé zkoumané aspekty a jasněji je pochopili. Nejprve bude uvedena kapitola o jezuitě, či chcete-li o Tovaryšstvu Ježíšově a posléze bude představen současný český vzdělávací systém. Byť jsou jasně dána časová ohraničení, tak stejně přeci jenom uvedeme krátký exkurz do historie, a to z důvodu přiblížení počátečního stavu a dynamičnosti obou vzdělávacích soustav.

4.2.1 Vzdělávací systém Tovaryšstva Ježíšova

Ignác z Loyoly, jezuité a školství

Snad si nelze ani představit text zabývající se Societas iesu v Čechách známým jako Tovaryšstvo Ježíšovo či Jezuité, aniž by přitom nepadlo jméno sv. Ignáce z Loyoly (1491-1556). Tento šlechtic a zakladatel Jezuitského řádu, byl na počátku svého života jen stěží tím, koho bychom si představili jakožto svatého muže. Původem pocházel z prostředí nejvyšší španělské aristokracie a po klasickém šlechtickém vzdělání té doby, sestávající z pážecí a panošské služby u jiného feudála, kterým byl v tomto případě Juan Velázquez de Cuéllar⁵⁶ se dostává do prostředí armády. Jako velký milovník rytířství a jeho ideálů sloužil císařovi Karlu VI. např. u Najery či u Pamplony. Právě zde přišel k vážnému zranění nohy, které ho na dlouhá léta upoutalo do prostředí armádě vzdáleném, a následky pociťoval celý život.⁵⁷ Během dlouhých měsíců zotavování, které trávil na svém hradě v Loyole, se chtěl bavit alespoň čtením románů, avšak v místní knihovně našel pouze knihy o životě Ježíše Krista a svatých.⁵⁸ Při čtení těchto knih se v něm probouzela touha po službě bohu, které podlehl, což byl první a nejdůležitější krok k založení Societas Iesu a de facto i k proměně Evropy. Následně podnikl cestu do Jeruzaléma a Palestiny, absolvoval studium na několika universitách nejen ve Španělsku, ale např. i v Paříži. Během těchto let byl jeho život několikrát konfrontován s inkvizicí, která neměla pochopení pro jeho svébytné myšlenky.

⁵⁶ CHLUMSKÝ, J. Životopisy svatých: sv. Ignác z Loyoly. *Catholica.cz* [online]. nedatováno [cit. 2014-06-23]. Dostupné z: <http://catholica.cz/?id=3496>

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ O'NEILL, N. The Life of St. Ignatius of Loyola. *The New Orleans Province of the Society of Jesus* [online]. 2014 [cit. 2014-06-23]. Dostupné z: <http://norprov.org/spirituality/lifeofignatius.htm>

Zakládá proto r. 1434 první zárodek Tovaryšstva, kteroužto organizaci r. 1539 (resp. 1540) potvrzuje papež Pavel III.⁵⁹

Do Čech se jezuité dostávají poměrně brzy po svém založení, a to v roce 1555, tedy ještě na sklonku života sv. Ignáce. Jejich počátky zde jsou spojeny především z kostelem sv. Klimenta na Starém městě Pražském, avšak samostatná Česká provincie, jak byly nazývány správní jednotky tohoto řádu, se objevuje až r. 1624, tedy v průběhu třicetileté války.⁶⁰ Do té doby spadali místní členové Tovaryšstva pod provincii Rakouskou.

Školství bylo široce pojímáno již v *Constitutiones Societas Iesu*, tedy v dokumentu, který tvořil převážně sám sv. Ignác a jehož první verze byla sice hotova již r. 1552, nicméně byla až do Ignácovi smrti jím samým upravována. Tento dokument shrnuje základy celého společenství, tedy to čím by se měli jezuité řídit a co by mělo být obsahem jejich činnosti. Vzdělávání mladých je zde představeno jako jeden z prvořadých úkolů, byť z počátku zde byli myšleni jen mladí ve službách řádu.⁶¹ Snad nejdůležitějším dokumentem pro pochopení a orientaci se v jezuitském vzdělávacím systému ale představuje dokument s názvem *Ratio studiorum et institutiones scholasticae* vydaný roku 1599⁶², kterýžto byl výsledkem patnáctileté práce šestičlenné komise založené řádovým generálem Claudiem Aquavivou a jenž detailně popisoval třístupňový vzdělávací systém obsahující školy jak nižších stupňů, tzv. *studia inferiora*, tak školy stupňů nejvyšších, zvané *studia superiora*⁶³. Nižším stupňům předcházely ještě stupně, které by mohly být označovány jako přípravné či elementární, zvané také *parva*, jež fungovali de facto jako stupeň čtvrtý. Do *parvy* se nastupovalo okolo šesti let věku a trvala do přibližně osmi let. Poté se studenti přesunuli do stupně studií *inferiora*, která odpovídala ve své podstatě dnešnímu gymnáziu a byla dvoustupňová, a kde se učili rétoriku, poetiku a gramatiku. Kolem patnáctého roku života přecházeli studenti do studií *inferiora*, a to nejprve na tzv. filosofickou fakultu, jejíž náplní byla výuka logiky, fyziky, matematiky a metafyziky včetně etiky. Toto studium trvalo okolo tří let, načež studenti začínali studovat druhou část studií *inferiora*, a to fakultu teologickou. Na této fakultě se vyučovala, mimo různých forem teologie, také hebrejština,

⁵⁹ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: Jezuité v Čechách*. Praha: Mladá fronta, 1995, s. 19. ISBN 80-204-0471-6.

⁶⁰ Historie české provincie. *Jesuit.cz* [online]. 2006 [cit. 2014/06/23]. Dostupné z: <http://www.jesuit.cz/historie.php>

⁶¹ *Constitutiones societas Iesu*. Londýn, 1838. Dostupné z: <https://archive.org/details/constitutionesso00jesuoft>, s. 177 – 202.

⁶² VEŘÍŠKOVÁ, Irena. Z dílny otců jezuitů. *Kritické myšlení o.s.* [online]. 2001 [cit. 2014-06-23]. Dostupné z: http://www.kritickemysleni.cz/klisty.php?co=klisty25_jezuiti

⁶³ ČORNEJOVÁ, Ivana. Jezuitská pedagogika v dobovém kontextu vzdělávání. *Klatovské katakomby* [online]. 2009 [cit. 2014-06-23]. Dostupné z: <http://www.katakomby.cz/media/17339/bjk-2009-cornejova.pdf>, s.2.

výklad Písma nebo církevní právo. Stručný přehled tohoto rozdělení poskytuje následující tabulka:

Tabulka 1. Přehled vzdělávací soustavy Societas Iesu

Věk (cca let)	Třídy	Doba trvání (cca let)
6 - 8	<i>Parva</i>	1 - 2
9 - 13	Nižší studia (<i>studia inferiora</i>): I) Nižší gymnázium (též: gramatické třídy): <i>infima, media, suprema</i> II) Vyšší gymnázium: poetika, rétorika	5 - 6
14 - 16	<i>Studia superiora</i> I. Filozofická fakulta: logika, fyzika (s matematikou), metafyzika (s etikou)	3
17 – 20 (často však později)	<i>Studia superiora</i> II. Teologická fakulta: [Předměty: teologie scholastická, (při doktorátu kontroverzní, morální, církevní více) právo, výklad Písma sv., hebrejščina]	4

Zdroj : Mačák 2001, s. 80. Upravil autor

Studium, vyjma předstupně *parva*, probíhalo v latině, proto je stupeň studií *inferiora* rozdělen na gramatický první stupeň, myšleno gramatiku latinskou (a také řeckou), neboť teprve po zvládnutí tohoto jazyka mohlo být přistoupeno k výuce následujících předmětů. Latina, mimo to, že šlo o jazyk učenců, představovala společně s řečtinou důležitý předstupeň pro pochopení filosofických a teologických spisů. Do dalšího stupně studia postupovali pak pouze ti nejnadanější, kterážto vlastnost byla na posouzení pedagoga. Ti byli v rámci řádových škol, tedy kolejí, snad vždy členy řádu, což ale neznamená, že by jinde nepůsobili jezuitští učitelé. Naopak tito učitelé působili na drtivé většině evropských universit.⁶⁴

⁶⁴ ČORNEJOVÁ, Ivana. Jezuitská pedagogika v dobovém kontextu vzdělávání. *Klatovské katakomby* [online]. 2009 [cit. 2014-06-23]. Dostupné z : <http://www.katakomby.cz/media/17339/bjk-2009-cornejova.pdf>, s.2.

Vyučovací dny byly všechny, vyjma čtvrtku a částečně soboty, přičemž se s výukou začínalo v sedm hodin ráno. Ta pak probíhala dopoledne dvě a půl hodiny a poté odpoledne po stejnou dobu. (Jezuitské školství v době působení prvního tovaryšstva, nedatováno) Výjimkou byly hodiny rétoriky, které trvaly pouze dvě hodiny.⁶⁵ Toto mohlo být, ale v závislosti na lokálních potřebách upravováno, jak je psáno hned v následujícím odstavci *Ratia*. V sobotu probíhala výuka jen dopoledne. Samotná výuka měla pevně daný řád. V nižších třídách nejprve opravoval učitel (zvaný magistr) úkoly z minulého dne, zatímco starší či nadanější studenti (zvaní decurios), opakovali s ostatními předešlého dne probranou látku. To probíhalo tak, že jeden, ale lépe více studentů, byli vyzváni, aby z paměti opakovali to, co se předchozího dne probíralo. Poté, při probírání nové látky, učitel, u kterého je kladen důraz na domácí přípravu, přečte celou probíranou pasáž, poté by měl objasnit obsah přečteného textu a jeho propojení s předchozím učivem. Pak by ho měl projít větu po větě a upozornit na propojení mezi nimi. Celé vysvětlování by nemělo být pomocí parafrází, ale pomocí jasných definic a termínů. Teprve po výkladu by měl nadiktovat žákům to, co si přeje, aby si zapsali a zapamatovali. Je zdůrazněno, že není považováno za vhodné, aby si žáci psali poznámky během výkladu.

Autoři se napříč literaturou shodují, že pravý přínos jezuitského školství nebyl v nějakém novém systému, ale spíše v unikátní kombinaci prvků systému starého, středověkého a antického, s novými pedagogickými přístupy a metodami. (např. Čornejová 2009, Vít 2012) Ostatně i v *Ratii* je psáno, že zdroji pro výuku by měli být summy Tomáše Akvinského či spisy Aristotelovi, tedy zdroje, ze kterých středověká pedagogika vycházela (viz *Ratio* - kapitola o pravidlech profesora filosofie, kapitola o studijním prefektovi atd.) Podrobněji se na dílčí aspekty vzdělávacího systému Tovaryšstva zaměříme v samotné komparaci.

První Tovaryšstvo Ježíšovo během třicetileté války a po Vestfálském míru

Až do třicetileté války, resp. do r. 1618, mohli studovat na jezuitských školách dokonce i nekatolíci, s tím, že neměli povinnou docházku na katolickou katechezi. V inkriminovaném roce byli po stavovském povstání jezuité vyhnáni ze země, kam se ale po bitvě na Bílé hoře zase vrátili a stali se jedním z nejdůležitějších aktérů rekatolizace českých zemí. Ta svým způsobem vyvrcholila vydáním Obnoveného zřízení zemského (1627), jehož

⁶⁵ *THE JESUIT RATIO STUDIORUM OF 1599. 1690 (1599)*, Dostupné z: <http://www.bc.edu/sites/libraries/ratio/ratio1599.pdf>, s. 64, odst. 14.

součástí bylo i nařízení o jediném povoleném náboženství v českých zemích, kterým se stalo katolictví.

Během války samozřejmě vzdělávání upadalo, a to jak odchodem velké části pedagogů ne jezuitských, čehož nejznámějším příkladem je Jan Amos Komenský, tak obecným poklesem stavu obyvatelstva a hospodářským strádáním. Přežily školy převážně jezuitské a piaristické a některé školy klášterní⁶⁶ Nedostatek byl tedy pocíťován jak na straně žáků, tak učitelů. V roce 1622 svěřil král Ferdinand II. Karlovu univerzitu, což znamenalo, že v jejich rukou bylo veškeré vyšší vzdělání v zemi, tedy obě pražské university (jednu potvrdil Matyáš Korvín v roce 1616 a druhá je zmíněná Karlova) a akademie v Olomouci. Tento monopol se pomalu začal lámat již v roce 1628, kdy bylo dovoleno bývalému kancléři Karlovo, v ten moment Jezuitské, university monsignoru Arnoštu Vojtěchu Harrachovi, aby si založil vlastní seminář, na kterém mu přednášeli i lidé z jiných řádů, např. křížovníci s červenou hvězdou, jejichž byl velmistrem, ale i jiní. Toto vyučování se ale rozběhlo až po sedmi letech od udělení povolení, tedy v roce 1635.⁶⁷ Již v následujícím roce se, ale opět rozhořely spory mezi universitou a Harrachem, přičemž jako záminka posloužila rvačka studentů⁶⁸ Císař Ferdinand III. se proto rozhodl odebrat dvě fakulty Tovaryšstvu a postavit je přímo pod svou pravomoc. Šlo o fakulty právnickou a lékařskou. Nicméně pokračoval dále v tom, v čemž už snad od slavných událostí v Canosse všichni římscí císařové, a to v politickém vymezování se proti papeži, což mělo za následek pokračující stranění jezuitů a tím pádem i neustávající spory s arcibiskupem Harrachem.⁶⁹ Toho hlavní příčinou bylo s největší pravděpodobností rozhodnutí papeže povýšit Harrachův seminář na *studium generale*, tedy plnoprávnou vysokou školu, která se tak stala v Praze již třetí. Toto nicméně imperator romanorum Ferdinand odmítl uznat, čehož následkem bylo sloučení všech pražských vysokých škol v jedinou – Karlo-Ferdinandovu universitu.

Co se týká procesu rekatolizace, tak se jezuité během prvních let třicetileté války soustředili na konverzi nekatolíků. Součástí misijní činnosti jezuitů v českých zemích bylo i zakládání nových misijních stanic včetně kolejí, škol na úrovni studií *inferiora*, tedy gymnázií. Tato činnost pokračovala i po vyhlášení Vestfálského míru r. 1648, kdy v pomalu

⁶⁶ MIKULČÁK, Jiří. *Nástin dějin vyučování v matematice (a také školy) v českých zemích do roku 1918*. Matfyzpress, 2010, 14, Dostupné z: http://dml.cz/bitstream/handle/10338.dmlcz/400982/DejinyMat_42-2010-1_11.pdf, s. 66.

⁶⁷ Vznik Karlo-Ferdinandovy univerzity vyřešil vleklou krizi vysokých škol. *Univerzita Karlova I* [online]. 2014 [cit. 2014-06-23]. Dostupné z: <http://cuni.cz/UK-5653.html>.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ XVI. *České církevní dějiny: rekatolizace, třicetiletá válka, protireformace a plody katolické barokní kultury*. [online]. nedatováno. Dostupné z: <http://www.fporuba.cz/data/C/XVI.pdf>

se vzpamatovávající zemi chtěl Ferdinand III. dokončit proces rekatolizace, ze kterýmžto účelem zřídil tzv. reformační komisi. Ta projížděla krajem a společně právě s misionáři obracela lidi na katolictví s tím, že misijní stanice zajišťovali dlouhodobé působení jezuitů v konvertované oblasti. Jako příklad lze uvést její návštěvu Třebíče popsanou v *Historia collegii Iglaviensis* z roku 1657:

Dne 12. května 1657 se dostavila reformační komise s misionáři Melchiorém Maurizem a Johanem Lucernou do Třebíče a zjistila ještě ve městě 21 různých sekt, mezi nimi také novokřtěnce, a začala obvyklým způsobem reformu, při čemž nutila všechny, aby chodili k misionářům na vyučování. S pomocí několika probačních otců z Telče rozšířila tuto jejich činnost také na vesnice a na městečko Kamenici, kde i teď se mnohé její domy před nimi zavřely a jejich rozmluvě se vyhnuly. Po pěti týdnech měli 50 nově obrácených, v říjnu 110. To bylo ovoce po dobu deseti let skoro ročně opakovaných misí. Avšak vytrvalost misionářů neochabla. Opakované návštěvy posilovaly malé obce, až nakonec obsáhly celou oblast.⁷⁰

Nejčastěji skloňovaná činnost jezuitů během protireformace a rekatolizace je ale jistě pálení knih a tzv. *libri prohibiti*. Kdo by neznal Jiráskovu postavu pátera Koniáše. Seznam zakázaných knih neboli *Index librorum prohibitorum* byl založen roku 1557 papežem Pavlem IV. a měl sloužit k eliminaci heretického vlivu na správné křesťany. Počátkem 17.stol. se správy tohoto indexu ujali právě jezuité, kteří ho následně během rekatolizace, a i poté, prosazovali, knihy v rámci misijní činnosti zabavovali a pálili.⁷¹ Právě Antonín Koniáš, který žil v letech 1691 – 1760, vytvořil *Index bohemicorum librorum prohibitorum*, tedy českou verzi výše zmíněného seznamu, která je společně s *Clavis Haeresim claudens a aperiens* jeho neznámějším dílem. Tyto zakázané tituly nebyly výlučně české – už Jungmann uvádí, že šlo i o knihy francouzské, německé a jiné, byť zůstává jasné, že v českých zemích bylo nejvíce zničených knih z oblasti husitské tradice. Toto ničení probíhalo pod heslem ochrany duše dotyčného člověka. Co se týče upalování lidí a čarodějnických procesů, tak od toho se jezuité, hlavně díky osobě Fridricha Spee von Langenfeld a jeho spisu *Cautio Criminalis*, nakonec odklonili a zaměřili se na konverzi a misijní činnost.

⁷⁰ KRÖSS, Alois. *Geschichte der böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu*. 1. Aufl. Editor Karl Foster, Petr Kolář, Martin Svatoš. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2012.

⁷¹ HÁNDLOVÁ, Olga. Co byly libri prohibiti?. *KIVI (Knihovnictví a Informační Věda Informuje)* [online]. 2003 [cit. 2014-06-23]. Dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/kivi/clanky.php?cl=15>

V poválečném období se Tovaryšstvu dařilo více než, dobře, a to navzdory tomu, že se objevují jejich konkurenti ve vzdělávání, tedy piaristé. Oproti předbělohorské době, kdy bylo vzdělání přeci jenom více protestantské, jsou to právě tyto dva katolické řády, které drží většinu vzdělávacích institucí. Důležité je, že majorita těchto vzdělávacích ústavů vychází svým fungováním z jezuitského vzoru výuky⁷². S polovinou 18. století, tedy s nástupem Marie Terezie, se ale začínají objevovat hlasy, které tvrdí, že jezuitský model vzdělání je zastaralý,⁷³ což jde ruku v ruce s nástupem osvícenství. Stát se tedy pomalu začíná vměšovat do, do té doby nezávislé, církevní vzdělávací soustavy a vytváří při každé škole komise, která kontroluje plnění jeho nařízení a dekretů. Postupně byli ještě před rokem 1773 na jezuitských univerzitách a školách nejezuitští pedagogové.⁷⁴ Podobné problémy zažívá řád v téže době po celé Evropě, a tak spíše díky politickým tahům, než díky neshodám s věroukou dochází v roce 1773 ke zrušení řádu papežem Klimentem XIV. Toto rozpuštění bylo ignorováno v Prusku a Rusku, tedy v zemích neuznávající papežovu suverenitu, což dalo základ pro obnovu řádu v roce 1814.

⁷² MORKEŠ, František. *K historii českého církevního školství*. 2000. Dostupné z: http://skolstvi.cirkev.cz/_d/historie-ccs.doc, s. 5.

⁷³ ŠOTOLA, Jaroslav. *ZRUŠENÍ JEZUITSKÉHO ŘÁDU A OLOMOUCKÁ UNIVERZITA*. 2002. Dostupné z: <http://publib.upol.cz/~obd/fulltext/Historica%2031-2002/historica31-15.pdf>, s. 166.

⁷⁴ Ibid.

4.2.2 Současný vzdělávací systém ČR (1993-2014)

Škola před sametem a těsně po něm

Již v roce 1984 byl do právního systému ČR implementován školský zákon, který shrnoval teze projektu s názvem „Další rozvoj československé výchovně-vzdělávací soustavy“ z roku 1976, tedy z období normalizace. Tento zákon, ve znění pozdějších úprav, platil až do roku 2004. Vzdělání zde bylo budováno jako jednotný celek, který měl provázet jedince od útlého dětství v předškolních zařízeních až po instituce vzdělávání dospělých. Cílem výše zmíněného projektu bylo vybudovat školu, jejímž posláním je *„být pevnou, spolehlivou oporou socialistického zřízení a stát se v leninském pojetí nástrojem formování lidské osobnosti,“* která měla vychovávat *„všestranně připravené budovatele socialistické společnosti s komunistickým vztahem k práci, uvědomělé lidi, schopné se aktivně podílet na společenské a veřejné činnosti, úspěšně pracovat v různých oblastech hospodářského a kulturního života společnosti, rozmnožovat její bohatství, připravené chránit socialistickou vlast a společenství socialistických států“*⁷⁵. Z výše zmíněných citací i zbytku textu je jasné, že, minimálně deklaratorně, šlo o komplexní dlouhodobý program pro podporu vzdělávání založený silně na socialistické, potažmo komunistické ideologii. Tento program zavedl povinné vzdělání jak na základních školách, tedy cca od šesti do cca 14ti let (ZŠ měla osm navazujících tříd), tak na školách středních, kde byly povinné alespoň dva roky. Střední školy byly rozděleny na střední odborné učiliště (dále SOU), která byla 2-4 letá, střední odborné školy (dále SOŠ) a třetí skupinou jsou konzervatoře a gymnázia. Celý program se zaměřuje na propojení a návaznost učiva základních a středních škol.⁷⁶ Postup studenta byl podmíněn kádrovými kritérii, tedy třídní příslušností rodičů, politických hodnot rodiny apod.⁷⁷ Celé školství bylo vedeno ideo tzv. jednotné školy, což znamená ve své podstatě centralisticky naplánovanou a striktně dodržovanou formu výuky, která nehledí na individuální potřeby a možnosti studentů. Vedle výše zmíněných částí vzdělávací soustavy byly definovány ještě tzv. školy pro mládež vyžadující zvláštní péči. Tyto školy byly určeny pro žáky mentálně, smyslově či tělesně postiženým, žákům s vadami řeči, žákům s více vadami, žákům obtížně vychovatelným a žákům nemocným a oslabeným⁷⁸ Dále náležely do vzdělávací soustavy

⁷⁵ Pondělí 26. června 1978. ČNR 1976-1981, 8. schůze, část 11/13 (26. 6. 1978) [online]. 1978 [cit.2014 -06-23]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1976cnr/stenprot/008schuz/s008011.htm>

⁷⁶ LIŠKOVÁ, Veronika. *Vývoj a komparace českého a německého vzdělávacího systému*. Brno 2008. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/123733/pedf_m/diplomka_1.pdf. Diplomová práce. MUNI, s. 21 – 22.

⁷⁷ ŠIMANOVÁ, Zdeňka. *Vzdělávací systém ve Francii a v České republice* [online], 2006 [cit. 2014-06-23]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/53863/pedf_m/ >. Diplomová práce. Muni, s. 16.

⁷⁸ Zákon o soustavě základních a středních škol. In: 1984, 5. Dostupné z: http://www.epravo.cz/_dataPublic/sbirky/archiv/sb05-84.pdf

samozřejmě mateřské školy a školy vysoké (+ další pomaturitní vzdělávání) Schéma předlistopadového školství viz příloha 2.

V roce 1989, tedy v okamžik revoluce, byla vzdělávací soustava upravována zákonem o soustavě základních, středních a vyšších škol, tedy tzv. školským zákonem, který vznikl různými úpravami a novelizacemi z onoho původního zákona o soustavě základních a středních škol z roku 1984. Tento zákon stále vycházel z předpokladů socialismu, jak bylo naznačeno v předchozím odstavci, a proto ho bylo, po politických změnách v listopadu zmíněného roku, upravit. Vzhledem k důležitosti resortu přišla tato změna již následující rok, tedy v roce 1990. Novela č. 171/1990 Sb., navzdory tomu, že byla jen novelou, proměnila školský systém od základů. Povinná školní docházka byla vztažena jen na základní školu, která byla prodloužena na dodnes trvajících devět let s tím, že první stupeň je pětiletý a druhý zůstal čtyřletý. Byla opuštěna idea jednotné školy, zavedena možnost víceletých gymnázií a také soukromých škol, a to ve všech stupních vzdělávání. To zrušilo monopolní postavení státu v této oblasti. Důležité také je, že mohly být obnoveny, popř. založeny nové, i školy církevní. Z téhož roku je i zákon č. 172/1990 Sb. O vysokých školách, který přesunuje vysoké školy v rámci veřejné správy mezi samosprávné entity, ergo jim vrací nezávislost. Zároveň definuje tři typy vysokoškolského studia – bakalářské, magisterské a doktorské⁷⁹, byť ještě ne zcela v té podobě, kterou známe dnes a která je výsledkem implementace Bolognského procesu do prostředí českého školství. Zavedeny byly i dvě úrovně akademických senátů.

V průběhu první poloviny 90.let byl zákon ještě několikrát novelizován⁸⁰, neboť, což je ostatně logické, se potřeboval ustálit v praxi. Docházelo k proměně snad všech aspektů výuky, snad jen mimo organizaci školního dne, včetně kurikula, financování apod. Jedna z nejvýznamnějších novelizací proběhla v roce 1995 (platnost od r. 1996), kdy byly zavedeny Vyšší odborné školy (VOŠ) jakožto další možný stupeň vzdělání a prakticky nahradily tzv. pomaturitní studium zmiňované výše.

Trh, stát a přítomnost české školy

Na konci 90.let se objevila potřeba a politická vůle vytvořit nový strategický dokument týkající se budoucího vývoje českého školství, což bylo součástí programového prohlášení vlády z r.1998. Počátkem roku 1999 byla tato koncepce představena vládě, která

⁷⁹ EDU.CZ. *Základní charakteristiky vývoje českého vzdělávacího systému mezi lety 1989–2009*. 2009. Dostupné z: http://info.edu.cz/en/system/files/CVS_1989_2009.pdf

⁸⁰ Ibid.

ji usnesením č. 277 ze 7. dubna 1999 schválila, byť s některými dílčími změnami⁸¹. Na základě tohoto usnesení byla tedy v roce 2001 vytvořena první tzv. Bílá kniha – národní program vzdělávání v ČR. Tato bílá kniha má být „*systémový projekt, formulující myšlenková východiska, obecné záměry a rozvojové programy, které mají být směrodatné pro vývoj vzdělávací soustavy ve střednědobém horizontu*“⁸² a hlavně má být závazným pravidlem pro směřování českého školství. Časový horizont tohoto dokumentu byl nejčastěji do roku 2005, u některých bodů do roku 2010. I na základě tohoto dokumentu došlo v roce 2004 (resp. v platnosti od r. 2005) k vytvoření zcela nového školského zákona, tentokrát pod jménem zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání. Tento zákon, ve znění pozdějších předpisů, platí dodnes. V tomto zákoně je zakotveno i vyhotovování dlouhodobých záměrů, které jsou každé dva roky evaluovány a případně obměněny (konkr. jde o § 9 - 11) Zatím posledním podobným záměrem je ten z roku 2011, který má být aktuální až do roku 2015 a zaměřuje se především na regionální školství.

Pokud se tedy podíváme na nastavení současného českého vzdělávacího systému tak, aby to bylo přínosné naší komparaci (tedy vyjma soukromých a církevních subjektů na tomto poli), zjišťujeme, že zde existuje koherentní soubor institucí, pravidel a kompetencí. Nejvýše v rámci systému stojí jako exekutiva ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT). Jeho úkolem je zastřešovat celý systém, udávat mu směr a za přispění vlády rozhodovat o jeho změnách a také má mezi svými povinnostmi implementaci nadnárodních smluv o vzdělávání do českého systému (např. již zmiňovaný Bolognský proces). Dalšími významnými aktéry školské politiky na celonárodní úrovni jsou již zmiňovaná vláda a parlament ČR, které mají legislativní pravomoci. Pod MŠMT ve smyslu odpovědnosti se nacházejí menší samosprávné jednotky zastupované krajskými úřady a úřady měst s rozšířenou působností, popř. obecní úřady samotné. V rámci ideje subsidiarity, která se prolíná snad celým právním systémem ČR a vlastně i většiny evropských států, nezasahuje ministerstvo do jejich činnosti, pokud to není vysloveně nutné. Ještě níže na systémové úrovni stojí školy samotné, resp. jejich ředitelé, kteří postupem času dostávají více autonomie pro řešení např. obsahu výuky, tedy kurikula, v rámci své školy. Samotný vzdělávací systém v ČR, co se týče úrovně vzdělávání, odpovídá plně rozdělení ISCED tak, jak bylo načrtnuto výše.

⁸¹ VLÁDA ČR. *USNESENÍ VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY ze dne 7. dubna 1999 č. 277*. 1999. Dostupné z: <https://racek.vlada.cz/usneseni/usnweb.nsf/0/152A5E598082E06AC12571B6006C0637>

⁸² MSMT.CZ. *Počet žáků na učitele krajského a obecního školství ve školním roce 2005/2006*. 2006. Dostupné z: http://aplikace.msmt.cz/PDF/ZJtext_produkvita05_06.pdf

Deklarované cíle současného školství prošli samozřejmě od dob normalizace také velkou obměnou. Cílem studia již není socialisticky uvědomělý člověk, ale poplatně systému, se školy mají snažit o posílení konkurenceschopnosti státu, skrze kvalitně vzdělané občany.⁸³ Je zde jasný příklon k tržnímu systému, v umírněném neoliberalistickém pojetí, kdy je dbáno na to, aby žáci upřednostňovali obory vyžadované trhem práce se zachováním volného výběru svého povolání, které je ostatně i součástí Listiny základních práv a svobod. Samozřejmě to jak se to v praxi daří, je věc druhá, která by byla schopna obsáhnout celou monografii.

⁸³ DLOUHODOBÝ ZÁMĚR VZDĚLÁVÁNÍ A ROZVOJE VZDĚLÁVACÍ SOUSTAVY ČESKÉ REPUBLIKY NA OBDOBÍ 2011 - 2015. MSMT.CZ. [online]. 2011 [cit. 2014-06-23]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/dlouhodoby-zamer-vzdelavani-a-rozvoje-vzdelavaci-soustavy-1>.

4.3 Komparace jezuitského a českého vzdělávacího systému

V této kapitole se pokusíme o komparaci výše nastíněných dvou systémů podle předem daných kritérií. Účelem tedy bude srovnání spíše deskriptivní, bez normativních zásahů. Výsledky budou shrnuty v kapitole následující. Komparace bude probíhat následovně – v každém bodu srovnávání bude nejprve přiblíženo, jak vypadala daná situace v jezuitském školství a posléze jak vypadá dnes. Hlavní zdrojové dokumenty pro tuto analýzu jsou *Ratio studiorum et institutiones scholasticae* z roku 1599 na straně jedné a webové stránky msmt.cz, resp. nejčastěji školský zákon a rámcové programy vzdělávání, které jsou na těchto stránkách k dispozici.

Pokud se zaměříme na jednotlivé úrovně školství, a pokusíme se jezuitské rozdělit podle pravidel ISCED za účelem snadnější komparace se současným systémem, tak dostáváme následující tabulku, kde jako přiřazovací kritérium sloužil hlavně věk studentů, protože obsah výuky je často jiný:

Tabulka 2.

Jezuitský stupeň	Současný název	Kód ISCED
<i>Parva</i>	Primární 1.stupeň	ISCED 1
<i>Studia inferiora</i>	Primární 2. stupeň	ISCED 1 a 2
<i>Studia superiora I.</i>	sekundární	ISCED 3
<i>Studia superiora II.</i>	terciární	ISCED 6-8

Zdroj: autor

Tato tabulka bude sloužit jako výchozí pro komparaci obou systémů. V Rámci českého vzdělávacího systému budu popisovat jen ty, které mají vztah dle tabulky k systému jezuitskému.

1) Doba výuky

Jezuité

Jak bylo již naznačeno v krátkosti výše, tak v jezuitských školách se učilo po celý týden vyjma svátků. Pokud nebyl během týdne žádný svátek, pak minimálně jeden den

v týdnu musel být pro žáky volný, přičemž doporučován byl čtvrtek. Odlišné postavení v rámci výuky měly i soboty, kdy se převážně diskutovalo, a celý den byl volnější, pokud tedy neproběhly v rámci inkriminovaného týdne již dva svátky – to pak byla sobota normálním vyučovacím dnem. Výše zmíněná pravidla byla pravidlem pro všechny úrovně jezuitské vzdělávací soustavy, zmíněná v pravidlech Provinciála, tedy nejvyššího představeného provincie.

Parva neboli *classis elementariorum*, což je název odvolávající se na starší tradici školství, byla určena pro žáky od šesti do osmi let, přičemž doba denní výuky nebyla specifikována, asi díky unikátnímu postavení této přípravy v rámci celého systému, nicméně lze předpokládat, že odpovídala době studií *inferiora*, tedy dvě až dvě a půl hodiny dopoledne i odpoledne, celkově tedy čtyři až pět hodin výuky denně, s tím, že po celý jeden dvou až dvou a půl hodinový blok se probíralo jedno téma.

Studia inferiora navštěvovali žáci od devíti do třinácti let. V Ratiu není přesně dáno, jak dlouho má žák navštěvovat tu kterou třídu, je ale jasné, že posloupnost byla následovná – nejprve nižší gymnázium, které obsahovalo tři třídy gramatiky, tedy *infima*, *media* a *suprema*, po jejich absolvování přecházel student na gymnázium vyšší, kde procházel hodinami rétoriky a poetiky. Vzhledem k tomu, že šlo o pět okruhů učiva po dobu pěti let, nezdá se nijak nepravděpodobné, že by každý okruh byl vyučován po dobu jednoho roku. Co se týče hodinového rozdělení, tak to je zde takové, jaké bylo popsáno v předchozím odstavci, resp. dvě a půl hodiny dopoledne a stejný čas odpoledne s výjimkou rétoriky, které byl předsán čas o půl hodiny kratší, nicméně je důležité mít na paměti, že šlo o minimální časový rozsah výuky a učitel ho mohl prodloužit, pokud bylo třeba.

Studia superiora I. byla tříletým kurzem filosofie určeným pro studenty od čtrnácti do šestnácti let. Doporučená denní doba studia byla dvě hodiny, tedy hodinu ráno a hodinu odpoledne, přičemž je ale opět uvedeno, že ta která daná škola si toto může prodloužit, pokud uzná za vhodné. První rok se učila logika, druhý fyzika s matematikou (včetně např. meteorologie) a třetí metafyzika. Stejně jako v následujících studiích byla náplní soboty dvouhodinová disputace.

Studia superiora II. jako poslední stupeň vzdělávací soustavy byla určena pro žáky od sedmnácti do dvaceti let, tedy po čtyřleté období. Jde převážně o výuku teologie. Na této úrovni opět, stejně jako u parvy, není specifikováno kolik času má učitel

a studenti denně věnovat výuce a je pouze definováno co se má který rok stihnout probrat. Je zde tedy na místě předpokládat, že učitel si dobu výuky stanovuje sám, vycházejíc patrně z předešlých stupňů, tak, aby stihl danou látku probrat a zároveň aby stihl zdůrazňované disputace.

Současné školství

ISCED 1 - 2 neboli primární, potažmo nižší střední, vzdělání zahrnuje dvoustupňovou povinnou základní školu (ZŠ) a nižší ročníky víceletých gymnázií. Docházka do ní trvá devět let, přičemž první stupeň tvoří pět let studia a druhý čtyři roky. Během roku je několik prázdninových období, během nichž se nevyučuje. Nejvýznamnější z nich jsou tzv. velké neboli letní prázdniny, které trvají po celý červenec a srpen. Na této úrovni, stejně jako na úrovni sekundárního vzdělávání, má vyučovací hodiny 45 minut. Počet povinných hodin týdně je během prvního a druhého ročníku 22 h/t, během třetího až pátého 26 h/t, pro druhý stupeň pak během šestého a sedmého ročníku 30 h/t a konečně během osmého až devátého ročníku 32 h/t. Vyučovací týden má pak pět dní – od pondělí do pátku, přičemž sobota a neděle jsou volné. Tento stupeň je určen pro žáky od šesti či sedmi let až do čtrnácti či patnácti let.

ISCED 3, tedy sekundární vzdělání, obsahuje SOŠ, SOU, gymnázia a konzervatoře. Podle druhu vzdělání, které má absolvent, se odvíjí doba jeho studia. Pouze střední vzdělání může student nabýt po jednom až dvou letech studia, střední vzdělání s výučním listem dosahuje po absolvování dvou až tříletého oboru, střední vzdělání s maturitou dosáhnou studenti, jenž absolvují studium na osmi či šestiletém gymnáziu či na nějaké formě čtyřletého středního studia nebo jako výsledek dvouleté nástavby na SOU. Stejně jako v předchozím stupni, i zde tvoří vyučovací hodina 45 minut, s tím rozdílem, že v rámci některých oborů jsou ještě možné hodiny praxe, které trvají 60 minut. Doba volná se shoduje s primárním vzděláváním. Studium je určené pro studenty od patnácti až do devatenácti let.

ISCED 6-8, kterým rozumíme terciární vzdělávání je nejvíce variabilním stupněm vzdělání. Standardní doba studia se odvíjí od konkrétního výukového programu, přičemž se ale běžně pohybuje u bakalářských oborů okolo tří až čtyř let, u magisterských okolo pěti až šesti let. Navazující magisterské, potažmo inženýrské obory, trvají pak asi 1-3 roky. Následuje doktorský program, který zabírá standardně asi 3-4 roky. Akademický rok je poněkud odlišný od klasického školního, který

je společný všem předchozím stupňům vzdělání, a to hlavně omezením počtu prázdnin, které jsou zde zastoupeny jen letními a Vánočními, nicméně je důležité si zde uvědomit, že vysoké školy jsou autonomní jednotky, které si strukturu a způsob studia určují nezávisle. To se týká i délky přednášek, které nejčastěji mývají od jedné do dvou hodin podle potřeb předmětu.

2) Poměr studentů na učitele

Jezuité

Dohledat počty studentů a učitelů přes propast několika staletí se zdá úkolem nadlidským, ne-li přímo nemožným, přesto se o to pokusíme. Např. na Jezuitském gymnáziu, tedy v rámci studií *inferiora*, v Hradci Králové bylo v době největšího rozkvětu maximálně 224 studentů⁸⁴, oproti tomu v Brně bylo studentů až pěti stovkám⁸⁵, na gymnáziu v Olomouci to pak bylo v roce 1604 až 800 studentů, v roce 1720 538 studujících a v roce 1754 415 studujících tohoto gymnázia⁸⁶. Počet učitelů se ale na nižších formách vzdělávání neustále měnil, neboť tito nezůstávali učit většinou déle než dva roky. Budeme-li ale předpokládat že všichni, či alespoň většina jezuitů, kteří byli přítomni v dané misijní stanici, resp. koleji, učila, pak můžeme např. vyčíst, že v Klatovském gymnáziu, které mělo průměrně 150-250 žáků se počet jezuitů pohyboval okolo 16-21⁸⁷, což nám dává poměr kolem deseti žáků na jezuitu. Celý problém je navíc komplikován tím, že nižší formy studia byly často vyučovány staršími studenty z druhého stupně studií *superiora*.

Co se týče vyšších stupňů vzdělání, tak zde máme o něco přesnější údaje. Např. v Olomouci bylo k roku 1754 389 studentů prvního stupně studií *superiora*, tedy filosofie, na které vycházelo pět profesorů tohoto stupně, což dává poměr cca 78 studentů na profesora. Druhý stupeň vyššího vzdělání, tedy fakultu teologickou, pak naplňovalo 241 studentů a 10 profesorů, tedy v poměru asi 24 studentů na učitele.

⁸⁴ Jezuitské gymnázium (1626 — 1773). GYMNAZIUM J. K. TYLA. *Jezuitské gymnázium* [online]. nedatováno [cit. 2014-06-23]. Dostupné z: <http://www.gjkt.cz/o-skole/jezuitske-gymnazium-1626-1773>

⁸⁵ JÍRŮ, Jakub. *Ke každodennímu životu brněnské jezuitské koleje na přelomu 17. a 18. století*. Brno, 2010. Bakalářská práce. MUNI, s. 13.

⁸⁶ Jezuitská akademie a univerzita v Olomouci. 440. výročí UP: *Základní data dějin univerzity v Olomouci* [online]. 2013 [cit. 2014-06-23]. Dostupné z: <http://www.440.upol.cz/historie/univerzita-v-datech/>

⁸⁷ Jezuitské gymnázium (1626 — 1773). GYMNAZIUM J. K. TYLA. *Jezuitské gymnázium* [online]. nedatováno [cit. 2014-06-23]. Dostupné z: <http://www.gjkt.cz/o-skole/jezuitske-gymnazium-1626-1773>

Víme ale, že r. 1639 měli jezuitské školy v českých zemích asi 5600 žáků a také, že roku 1633 zde bylo 547 členů řádu, z čehož bylo 202 kněží a roku 1653 628 členů, z čehož bylo 322 kněží. (I. Dějiny tovaryšstva před potlačením řádu, 1989) Z toho vyplývá, že narůstal převážně počet kněží, ergo po jejich odečtení vychází přibližný poměr žáků na ne-kněžské příslušníky řádu okolo 17ti žáků na jednoho jezuitu.

Současné školství

Zde jsou informace nepoměrně spolehlivější. Podle průzkumu provedeného MŠMT v letech 2005-2006 je tento poměr na základních školách 15,4 žáka na učitele, přičemž toto variuje mezi 14,9 v Libereckém kraji a 15,8 v Praze⁸⁸. Co se týká středního školství, tedy ISCED 3, tak zde je situace následující – na gymnáziích je průměrně 13,4 žáka na učitele, na SOŠ je tento poměr 11, 8 a u SOU je to 10,7 žáka na učitele.⁸⁹

Maximální počet žáků na jednoho učitele je dán v nařízení vlády č. 689/2004 Sb., o soustavě oborů vzdělávání v základním, středním a vyšším odborném vzdělávání, kde je toto odstupňováno podle různých oborů výuky, nicméně nikde tento poměr nepřekračuje 17 žáků na učitele.

Co se týče terciárního vzdělávání v rámci ISCED 6-8, tak v roce 2012 zde bylo cca 325 171 vysokoškolských studentů na veřejných vysokých školách a v tom samém roce zde bylo, podle údajů ČSÚ, 15 449 státních akademických pracovníků, což ve výsledku dává poměr asi 21 studentů na učitele.

3) Přístupnost vzdělání

Jezuité

Jezuitské vzdělání bylo od začátku myšleno pouze pro chlapce a muže, tedy základním omezením vůbec nástupu do tohoto systému bylo pohlaví. Vyučování bylo v duchu křesťanské tradice, i s touhou zasáhnout co největší okruh lidí, bezplatné. Pro připuštění k dalšímu okruhu studia ale musel dotyčný zvládnout stupeň předchozí. Do roku 1618 mohli navštěvovat vyučování i nekatolíci.

⁸⁸ MSMT.CZ. *Počet žáků na učitele krajského a obecního školství ve školním roce 2005/2006*. 2006. Dostupné z: http://aplikace.msmt.cz/PDF/ZJtext_produkvita05_06.pdf.

⁸⁹ Ibid.

Na přelomu 17. a 18. století se předpokládá, že v českých zemích žilo asi 2-2,8 milionu obyvatel. Všeobecně se předpokládá, že před 19. stol. byla rozložení populace progresivní, tedy s převahou dětské složky. V roce 1880 šlo asi o 34,6% obyvatelstva v preproduktivním věku, přičemž toto číslo vykazuje klesající tendenci, takže se dá předpokládat, že o necelých sto let dříve, mohl být podíl dětí vůči zbytku populace okolo 40%.⁹⁰ Tzn. mezi 800 a 1120 tisíci. V tento moment vykazoval počet studentů jezuitských kolejí už první známky poklesu, lze ale předpokládat, že jejich stav se od poloviny 17. stol. moc nezměnil, proto si můžeme dovolit pracovat s údajem 5600 studentů. Vzhledem rozdílu mezi počtem dětí obecně a počtem těchto studentů je tak veliký rozdíl, že případná nepřesnost se tím umění. Z výpočtu tedy vychází, že na jezuitských školách studovalo necelé procento lidí v preproduktivním věku. Nemůžeme si zde bohužel dovolit analýzu až na úroveň jednotlivých stupňů vzdělání, neboť i tak je pravděpodobné zkreslení dost velké.

Současné školství

V současné době je v preproduktivním věku, tedy do 15ti let, školní docházka povinná a bezplatná pro všechny bez rozdílu pohlaví a rasy. Další stupně vzdělání, tedy střední, je také bezplatné, byť ne povinné, avšak drtivá většina populace ho podstupuje, a to především kvůli budoucímu uplatnění na pracovním trhu. Roste i počet vysokoškolských studentů, a to ze stejného důvodu.

4) Ubytování a stravování studentů

Jezuité

Ubytování i stravování jezuitských studentů bylo pro všechny stupně vzdělávání zajišťováno prostřednictvím koleje, přičemž chudí studenti to měli, jako celé studium, zdarma v seminářích a bohatí si toto museli zaplatit, byť šlo jen o drobný příspěvek. Ti, kteří nebydleli v jezuitských ústavech, byli nazýváni žáky externími.

⁹⁰ HALAS, Marián. UPOL. *Věková struktura obyvatelstva, prognóza*. 2005. Dostupné z: <http://geography.upol.cz/soubory/lide/halas/ZH1/05-vek,prognóza.pdf>

Současné školství

V současném školství jsou funkce stravovací a ubytovací výrazněji odděleny. Stravování upravuje, především v rámci ISCED 1-3, vyhláška MŠMT č. 107/2005 Sb., o školním stravování a samozřejmě školský zákon. Školy jsou podle tohoto povinné zajistit stravování svých žáků buď ve svém či cizím stravovacím zařízení. Co se týče VŠ, tak zde je pouze možnost dostat jak na ubytování, tak na stravování studentů dotaci od státu.

Co se týče ubytování, tak to není poskytování v rámci ISCED 1-2, ale školy sekundárního systému ho mohou poskytovat v podobě domovů mládeže, častěji známých jako tzv. internáty, byť je tento výraz v rámci legislativy nepřesný. Ty upravuje vyhláška č. 108/2005 Sb., o školských výchovných a ubytovacích zařízeních a školských účelových zařízeních. Tyto zařízení nejsou povinná a často je využívají úzce specializované školy, kterých je v republice jen několik jako např. Střední škola letecká a výpočetní techniky ve Vodochodech nebo střední škola Oselce.

V rámci terciárního vzdělávání, ISCED 6-9, zajišťují stravování menzy a ubytování tzv. koleje. Fungování obojího je opět na konkrétních nastaveních školy, pod kterou fungují.

Ubytování i stravování bývá ve všech případech placené, byť částečně dotované státem.

5) Cíle vzdělávací soustavy

Jezuité

Cíl vzdělávací soustavy je sdělen hned na prvních řádcích *Ratia*. Zní: *Cílem našeho vzdělávacího programu je vést muže k vědě a lásce k našemu Stvořiteli a Spasiteli (Ratio, s. 1)*. Cílem tedy je jak šířit vědění, včetně vědy, tak utvrzovat a šířit katolickou víru. Z četnosti disputací a diskuzí v rámci studia lze vyčíst i snaha o to, šířit opravdu kritické myšlení a schopnost hledat chyby v argumentech jak svých, tak těch ostatních.

I v současném školském systému je hned druhý paragraf (první oznamuje, o jaký zákon jde) věnován cílům a zásadám vzdělávání. Odstavec jedna pak hovoří o zásadách a odstavec dvě o cílech:

§ 2

Zásady a cíle vzdělávání

(1)...

(2) Obecnými cíli vzdělávání jsou zejména

- a) rozvoj osobnosti člověka, který bude vybaven poznávacími a sociálními způsobilostmi, mravními a duchovními hodnotami pro osobní a občanský život, výkon povolání nebo pracovní činnosti, získávání informací a učení se v průběhu celého života,
- b) získání všeobecného vzdělání nebo všeobecného a odborného vzdělání,
- c) pochopení a uplatňování zásad demokracie a právního státu, základních lidských práv a svobod spolu s odpovědností a smyslem pro sociální soudržnost,
- d) pochopení a uplatňování principu rovnosti žen a mužů ve společnosti,
- e) utváření vědomí národní a státní příslušnosti a respektu k etnické, národnostní, kulturní, jazykové a náboženské identitě každého,
- f) poznání světových a evropských kulturních hodnot a tradic, pochopení a osvojení zásad a pravidel vycházejících z evropské integrace jako základu pro soužití v národním a mezinárodním měřítku,
- g) získání a uplatňování znalostí o životním prostředí a jeho ochraně vycházející ze zásad trvale udržitelného rozvoje a o bezpečnosti a ochraně zdraví. (zákon č. 561/2004 Sb.)

Zde je vidět, že náboženství, které bylo u jezuitů zdůrazněno, zde plně chybí, a když už je zmíněno, tak v kontextu tolerance všech. Cíle současného vzdělávání vycházejí z kombinace humanistických a osvícenských ideálů.

6) Předměty výuky

Jezuité

Jak již bylo popsáno, jezuitské školství postupovalo tím způsobem, že ke každému stupni přiřazovalo předmět, který se budou žáci učit. Počínaje latinskou a řeckou gramatikou, resp. na úrovni parv čtením, psaním a počty, na prvním stupni studií *inferiora*, po poetiku a rétoriku na stupni druhém. Během studií *superiora* pak přišly na řadu postupně logika, fyzika a matematiky, metafyzika s etikou, tedy filosofické základy. Je nutné si uvědomit, že v tento moment ještě nedošlo k plnému oddělení věd z filosofie, proto se z dnešního pohledu může zdát divné, že v rámci filosofie byla vyučována např. fyzika. Ve druhém stupni studií *superiora* je student vyučován v oborech teologických, hebrejštině a studiu Písma.

Celé studium směřovalo k posílení a udržení katolické víry, byť mu nelze upřít na tu dobu velmi široký záběr i mimo teologii. I proto byly ostatně jezuitské školy vyhledávané i šlechtou, neboť poskytovali komplexní vzdělání a to v rámci předepsaného náboženství, což bylo hlavně v průběhu třicetileté války a po ní velice důležité.

Současné školství

Rozsah vyučovaných předmětů v rámci současného vzdělávacího systému je nepoměrně širší, což je dáno i tím, že mezi r. 1773 a dneškem došlo k vytvoření mnoha dalších vědních oborů, z nichž některé hrají v současné společnosti centrální úlohu, jak je tomu např. u ekonomie. Navíc jsou do tohoto zahrnuty i specializované obory, které byly předtím, pokud vůbec existovaly, doménou mistrovské výuky a tovaryšů.

7) Hodnocení studentů

Jezuité

Každý profesor si vedl knihu, do které si zapisoval postřehy o jednotlivých žácích, načež jim přiděloval úkoly na základě těchto poznatků. Vzhledem k tomu, že učitelé měli zakázáno se s žáky stýkat mimo dobu vyučování, tak zde měla být minimalizována osobní náklonost či antipatie k jednotlivcům. Známkování obecně

probíhalo pro potřeby učitele na stupnici od jedné do šesti.⁹¹ V rámci studií *inferiora* mohl student vyhrát několik cen např. za řeckou či latinskou kompozici. V *Ratiu* je popsán způsob a forma těchto soutěží stejně jako jejich hodnocení, které si zakládá na anonymitě jednotlivců i před učitelem. Jediné jméno, které bývalo známo, bylo jméno vítěze.

Co se týče studií *superiora*, tak zde se hovoří o kvalitě studentů převážně v kontextu disputací, kterých se mohli účastnit jen ti nejnadanější žáci, zatímco ti méně schopní podstupovali jen individuální, neveřejné disputatione, a to dokud nebyli připraveni na vystoupení v rámci té veřejné.

Současné školství

ISCED 1 – 3 zná hodnocení studentů na pětibodové škále, s tím, že jednička je nejvyšší stupeň a pětka nejnižší. Na konci každého roku a v pololetí dostává vysvědčení, které obsahuje tuto známku přiřazenou každému předmětu, který během roku probírali. Tato známka vychází z průběžně hodnocených písemných a ústních zkoušení a z doplňkových činností. Oba typy zkoušení jsou neanonymní a učitel tedy ví, čí práci opravuje. V případě, že někdo dostane na vysvědčení pětku, tak má buď možnost tzv. reparátu, tedy opravné zkoušky, nebo musí opakovat ročník, či, v případě recidivy na škole náležející sekundárnímu vzdělávání, je ze školy vyloučen. Školský zákon z roku 2004 umožňuje v rámci ISCED 1-2 využít možnosti tzv. slovního hodnocení, ve kterém pedagog shrne přednosti a nedostatky žáka pro potřeby jeho rozhodnutí o pokračování na střední školu. Toto se ale nesetkalo s přílišným pochopením u učitelů ani u rodičů.

V rámci ISCED 6 je situace opět složitější, a to z důvodu samosprávy univerzit. Ty mají možnost si hodnotící stupnici navrhnout samy, což platí i o způsobu a anonymitě hodnocení. To, co je ale jednotné, je tzv. kreditový systém, který má odrážet náročnost předmětu. Cílem vysokoškolského studenta je nasbírat určitý počet kreditů, aby mohl dokončit studium.

⁹¹ VĚŘÍŠOVÁ, Irena. Z dílny otců jezuitů. *Kritické myšlení o.s.* [online]. 2001 [cit. 2014-06-23]. Dostupné z: http://www.kritickemysleni.cz/klisty.php?co=klisty25_jezuiti.

8) Kvalita pedagogů

Jezuité

Nad školami v jedné provincii dohlížel provinciál, na každou jednotlivou školou pak rektor. Obě úrovně výuky měly vlastního prefekta, tedy *praefectus studiorum superiorum et praefectus scholarum inferiorum*, pokud škola neposkytovala studia superiora, tedy pokud šlo pouze o gymnázium, tak byl prefekt jen *praefectus scholarum*.⁹² Samotní pedagogové se pak rozdělovali na učitele a profesory (*magistri et professores*), Magistry mohli být, resp. byli, všichni absolventi filosofických fakult, Profesori museli pro své jmenování splnit ještě několik podmínek jako např. desetileté setrvání v řádu.⁹³ Tito pedagogové pocházeli z řad jezuitů, ale samotné povolání nebylo nikdy trvalé, nýbrž vždy přechodné, byť se lišila doba, po kterou jednotlivci v této funkci zůstávali. Tato fluktuace, spojená s tím, že jezuité často prodělali pedagogické zaměstnání dvakrát za život, vedla k vysoké míře předávání zkušeností mezi jednotlivými koleji.

V *Ratiu* se také klade velký důraz na spravedlnost a rovnost žáků před pedagogem.

Současné školství

V současném vzdělávacím systému představuje role učitele zaměstnání jako kterékoliv jiné, tedy s dlouhodobou perspektivou. Je podmíněno absolvováním pedagogického vzdělání ve formě buď pedagogické VŠ či alespoň kurzem pedagogického minima za předpokladu, že dotyčný je již odborníkem v oblasti, kterou má vyučovat. V současné době se ministerstvo rozhodlo zakročit proti, podle svých slov, vysokému počtu nekvalifikovaných pedagogických pracovníků ve veřejném školství a vydalo novelu zákona o pedagogických pracovnících, která má lépe korigovat vzdělání pedagogů v ČR.

⁹² Bobková-Valentová, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2006, ISBN 80-246-1082-5, s. 61.

⁹³ Ibid. s. 11 – 12.

4.4 Shrnutí výsledků komparace

Srovnáním obou systémů ve výše uvedených a rozebraných kritériích jsme dostali obraz, který ukazuje, že vzdělání se může vydat úspěšně i jinou cestou, než tou, kterou se ubírá dnes. Jezuitské školství obecně znamenalo menší časovou zátěž během dne, kdy denní výukový příděl čítal pouze čtyři až pět hodin, byť tyto byli pouze ve dvou blocích bez přestávky. Jezuité se také mnohem více zaměřovali na dva aspekty vzdělávání, mezi nimiž de facto dnešní škola stojí a snaží se od jednoho distancovat a k druhému, neúspěšně, přiblížit. Jde o memorování a disputace. Memorování a opakování z paměti patřilo mezi každodenní praxi v jezuitských školách, ostatně i tím se ukazuje jejich návaznost na prostředí škol středověkých, kdežto dnes je toto slovo pokládáno v pedagogice téměř za vulgarismus. Disputace se odehrávaly v jezuitských školách každou sobotu, pokud zrovna nebyl svátek a žáci se na ně cíleně připravovali nejen v hodinách rétoriky, ale během celého studia.

Učitelé byli ve školách Societas Iesu vždy, vyjma krátkého období před rozpuštěním, členy řádu a absolventy té samé výuky, která čekala i jejich žáky. To mohlo vést k jednostrannosti a rigiditě, která ale byla alespoň částečně kompenzována tím, že tito učitelé nesetrvávali ve svých funkcích dlouho, obvykle okolo dvou let, a poté se již jako běžní řádový členové vydávali na cesty, nejčastěji za misijní činností. Během života se pak k tomuto řemeslu mohli vrátit, což často dělali, a zužitkovat tak své zkušenosti v jiné koleji, než ze které vzešli. Jejich základní zásadou bylo dodržování spravedlnosti mezi svými studenty a oproštění se od zvýhodňování jednotlivců či k jiným projevům svých osobních pohnutek. To bylo ostatně podporováno i psanými nařízeními. Oproti dnešním pedagogům museli například opravovat úkoly anonymně. Dnešní oproti tomu mají absolvované kurzy základů psychologie a pedagogiky, tedy oborů, které tenkrát ještě svébytně neexistovaly. Obecně se zdá, byť jde pouze o dohady, že vytíženost učitelé, ve smyslu jejich počtu na počet žáků, byla v rámci jezuitského vzdělávacího systému poněkud vyšší, než je tomu dnes.

Obsah učiva byl menší a relativně jednostranně zaměřený, byť sledující jednotný a koherentní cíl. V dnešní době je sice nabídka oborů tak široká, že jen málokdo je schopen ji sledovat, natož se ji naučit, nicméně možnost volby, která byla studentům jezuitských škol, upřena je jednou z největších deviz dneška. Tato volba pak spočívá nejen ve zvolení obsahu učiva, ale i např. náboženství, což při tehdejší politické situaci nebylo možné. I dnešní cíle jsou pojaté šířeji, než tomu bylo u jezuitů.

Hodnocení žáků bylo ve školách Tovaryšstva více individuální, než je tomu dnes a nebyla tolik podporována soutěživost mezi spolužáky. I když *Ratio* připouští soutěže, tak tyto jsou anonymní a nikdo se nedozvídá své pořadí, vyjma vítěze.

Ubytování a stravování žáků bylo zdarma zajišťováno řádem, což ale dnes již není tolik potřeba, neboť se značně posunuly možnosti dopravy. I přesto nabízejí současné střední a vysoké školy ubytování dojíždějícím studentům, byť za poplatek. Stravování pak primární a sekundární stupeň poskytují povinně.

Žáci, kteří mohli navštěvovat jezuitské školy, sice nemuseli platit, nicméně mohli to být pouze chlapci, kteří úspěšně absolvovali přípravku zvanou parva. Následně museli pro úspěšné zakončení výuky splnit určitá kritéria ve smyslu závěrečných zkoušek. Dnes je ZŠ povinná pro všechny bez ohledu na pohlaví, nicméně pro její zakončení nemusí žák skládat zvláštní zkoušky. To je běžné až u vyšších forem studia. Po roce 1618, resp. 1622, byl navíc přístup na jezuitské školy odepřen nekatolickým studentům, kteří do té doby mohli výuku navštěvovat.

Závěr

Kláštery již od svého vzniku byly nositelem vzdělanosti. Některé řády měly tuto myšlenku již při svém založení, ostatní zpočátku vzdělávaly hlavně své nové členy. Vzdělávací systém klášterů napomáhal formovat Evropu v rámci celého středověku. Na přelomu 11. a 12. stol. dochází postupně k přebírání školských institucí pod nově se rozvíjející města. V neposlední řadě dochází k úpadku klášterního školství důsledkem vzniku univerzit. V rámci našeho území dochází k postupnému útlumu klášterů a klášterních škol o něco později, přibližně od poloviny 13. stol.

V období rekatolizace za vlády Ferdinanda I. se objevují snahy o posílení moci katolické církve na našem území. Ferdinand I. povolává za tímto účelem Tovaryšstvo Ježíšovo. Po jejich příchodu zažívá klášterní školství obnovu, vznikají nové klášterní školy pod vedením jezuitského řádu.

Specifikem jezuitské výuky je forma vyučování pomocí divadelních her. Tento aspekt jejich výuky není srovnatelný s žádnou formou výuky v dnešní době. Hry byly většinou psány latinsky a na jejich tvorbě se podíleli samotní kněží, kteří zároveň vyučovali v klášterních školách. Výsledkem využívání divadelních her pro výuku byl rozvoj schopností studentů v několika oblastech, a to memorování, vzdělání se v cizím jazyku a přednesu. Divadelní hry měli i lokální charakter a často podávali mravní naučení. V práci jsme se podrobněji věnovali produkci v Kutné Hoře a dá se říci, že měla bez pochyby stejný cíl jako produkce v celých Čechách, a to vzdělávat studenty (důkazem toho je, že představení hráli sami studenti). Společné s ostatními jezuitskými koleji má ta kutnohorská i to, kdy se hry hrály, tedy zejména na konci a na začátku školního roku, při významných příležitostech (v Kutné Hoře např. jmenování někoho z magistrátu nebo jmenování rektora). Výrazný rozdíl není ani v tom, kde se představení odehrávala. Běžně se hrálo před školou, před budovou donátorů, ale také u církevních budov.

Při srovnávání se současným vzdělávacím systémem jsme se zaměřili na osm aspektů (doba výuky, poměr studentů na učitele, přístupnost vzdělání, ubytování a stravování studentů, cíle vzdělávací soustavy, předměty výuky, hodnocení studentů, kvalita pedagogů). Na základě vyhodnocení srovnání těchto aspektů můžeme říci, že jezuitské školství znamenalo menší časovou zátěž během dne. Mnohem více se zaměřovalo na memorování

a dispute. Učitelé byli absolventy té samé výuky, což ale mohlo vést k jednostrannosti. Obsah učiva byl menší a vcelku jednostranně zaměřený. Hodnocení žáků bylo více individuální než dnes. Dále můžeme říci, že dnešní učitelé mají jistě nespornou výhodu díky svému vzdělání (základy psychologie a pedagogiky). Jejich vytíženost na žáka je dnes nižší a nabídka učiva rozmanitější.

Závěrem nelze říci, který z obou systémů je lepší či horší. Z výsledků lze vyčíst, že jezuitské školství bylo velice efektivní a využívalo některé postupy a praktiky, které se marně pokoušíme dnes implementovat do současného vzdělávacího systému. Tím je myšleno převážně zkulturování verbální projevu pomocí diskuzí a funkční systém individuálního přístupu ke studentům. Nastavení celého systému samozřejmě stojí a padá na širší společenské situaci, nicméně se zdá, že to, co jezuitskému školství prospělo nejvíce, byl jak jednotný cíl, tak čas, který měli na to, aby celou soustavu dali dohromady.

Literatura

ŠOkA Kutná Hora. Aktová sbírka, sign. 13 598/A, synopse ke hře *Hora Kuttna Nowym Horoslawa Pawuńkem potěšena* (1703).

ŠOkA Kutná Hora. Aktová sbírka, sign. 17 129/A, synopse ke hře *Král většý Armenye* (1752).

ALTRICHTER, Michal. *Jezuité v historickém přehledu*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, s.r.o., 2002, ISBN 80-86045-83-8.

BECKER, Udo. *Slovník symbolů*. Praha: Portál, 2002, ISBN 80-7178-612-8.

BENETKA, Bořivoj. *Jezuité a český národ*. Praha: Vyšehrad, 1941

BÍLEK, T. V. *Dějiny řádu Tovaryšstva Ježíšova a působení jeho vůbec a v zemích království Českého*. Praha: F. Bačkovský, 1896.

BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2006, ISBN 80-246-1082-5.

ČORNEJ, Petr a kolektiv. *Dějiny země Koruny české I*. Praha: Paseka, 1993, ISBN 80-7185-256-2.

ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: Jezuité v Čechách*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1995, 245 s. ISBN 80-204-0471-6.

ČORNEJOVÁ, Ivana a Alena RICHTEROVÁ a kolektiv. *Jezuité a Klementinum*. Praha: Národní knihovna ČR a Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova. 2006, ISBN 80-7050-485-4.

DRŠKA, Václav a Dana PICKOVÁ. *Dějiny středověké Evropy*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2004, ISBN 80-86493-11-3.

DUBY, Georges. *Věk katedrál: umění a společnost 980-1420*. Praha: Argo, 2002, ISBN 80-7203-418-9.

FRAZEN, August. *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, ISBN 80-7195-082-3.

GEISLER, Hana a Magdalena MOURALOVÁ. *Současné metodologické otázky veřejné politiky*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2011, s. 170-193. ISBN 978-80-246-1865-4.

HRUDNÍKOVÁ, Mirjam. *Řeholní život v českých zemích: Řeholní řády a kongregace, sekulární instituty a společnosti apoštolského života v České republice*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, ISBN 80-7192-222-6.

JACKOVÁ, Magdalena. *Divadlo jako škola ctnosti a zbožnosti: jezuitské školské drama v Praze v první polovině 18. stol.*, Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2011, ISBN 978-80-7308-360-1.

JIRÁSKO, Luděk. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*. Praha: Klášter premonstrátů na Strahově v nakladatelství Fénix, 1991, ISBN 80-8524-11-6.

JÍRŮ, Jakub. *Ke každodennímu životu brněnské jezuitské koleje na přelomu 17. a 18. století*. Brno, 2010. Bakalářská práce. MUNI.

KADLEC, Jaroslav. *Dějiny katolické církve III*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1993, ISBN 80-7067-285-4.

KAZDA, Jaromír. *Jezuité a jejich divadlo*. Divadelní revue, č. 1, 1994, s. 23-29.

KIECHLE, Stefan. *Jezuité*. Praha: Grada Publishing,a.s., 2012.

KRÖSS, Alois. *Geschichte der böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu*. 1. Aufl. Editor Karl Forster, Petr Kolář, Martin Svatoš. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2012, 1384 s., [3] s. obr. příl. ISBN 978-80-7412-108-1-.

MIŠKOVIC, Ján. *Víra v dějinách zemí Koruny české*. Praha: SLON, 2001, ISBN 80-85850-99-0.

LE GOFF, Jacques. *Středověký člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 1999, ISBN 80-7021-682-4.

OTISK, Marek. *Na cestě ke scholastice: klášterní škola v Le Bec – Lanfrank z Pavie a Anselm z Canterbury*. Praha: Filosofia, 2004, ISBN 80-7007-192-3.

RICHÉ, Pierre, VERGER, Jacques. *Učitelé a žáci ve středověku*. Praha: Vyšehrad, 2011, ISBN 978-80-7429-028-2.

SADOVSKÁ, Marie. *Jesuité a český národ*. Třebíč: E. Čapek, 1931.

SPUNAR, Pavel. *Kultura středověku*. Praha: Academia, 1995, ISBN 80-200-0547-1.

STOLARSKÁ, Zuzana. *Diplomová práce: Dvě tváře jezuitského divadla*. Masarykova univerzita: FF, 2009.

VAŠICA, Josef. *České literární baroko: příspěvky k jeho studiu*. Praha: Vyšehrad, 1938

ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí (1034 – 1198)*. Vyd. 2., Praha: Lidové noviny, 2007, ISBN 978-80-7106-905-8.

Elektronické dokumenty nebo jejich části

Constitutiones societatis Iesu. Londýn, 1838. Dostupné z: <https://archive.org/details/constitutionesso00jesuoft>

ČORNEJOVÁ, Ivana. Jezuitská pedagogika v dobovém kontextu vzdělávání. *Klatovské katakomby* [online]. 2009 [cit. 2014-06-23]. Dostupné z: <http://www.katakomby.cz/media/17339/bjk-2009-cornejova.pdf>

DLOUHODOBÝ ZÁMĚR VZDĚLÁVÁNÍ A ROZVOJE VZDĚLÁVACÍ SOUSTAVY ČESKÉ REPUBLIKY NA OBDOBÍ 2011 - 2015. MSMT.CZ. [online]. 2011 [cit. 2014-06-23]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/dlouhodoby-zamer-vzdelavani-a-rozvoje-vzdelavaci-soustavy-1>

EDU.CZ. *Základní charakteristiky vývoje českého vzdělávacího systému mezi lety 1989–2009.* 2009. Dostupné z: http://info.edu.cz/en/system/files/CVS_1989_2009.pdf

HÁNDLOVÁ, Olga. Co byly libri prohibiti?. *KIVI (Knihovnictví a Informační Věda Informuje)* [online]. 2003 [cit. 2014-06-23]. Dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/kivi/clanky.php?cl=15>

Historie české provincie. *Jesuit.cz* [online]. 2006 [cit. 2014-06-23]. Dostupné z: <http://www.jesuit.cz/historie.php>

CHLUMSKÝ, Jan. Životopisy svatých: sv. Ignác z Loyoly. *Catholica.cz* [online]. nedatováno [cit. 2014-06-23]. Dostupné z: <http://catholica.cz/?id=3496>

Jezuitské gymnázium (1626 — 1773). GYMNÁZIUM J.K. TYLA. *Jezuitské gymnázium* [online]. nedatováno [cit. 2014-06-23]. Dostupné z: <http://www.gjkt.cz/o-skole/jezuitske-gymnazium-1626-1773>

JEZUITSKÉ ŠKOLSTVÍ V DOBĚ PŮSOBNÍ PRVNÍHO TOVARYŠSTVA. *Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova* [online]. nedatováno [cit. 2014-06-23]. Dostupné z: http://www.jesuit.cz/old/?id=historie_2-cesko_2-skolstvi

LIŠKOVÁ, Veronika. *Vývoj a komparace českého a německého vzdělávacího systému*. Brno, 2008. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/123733/pedf_m/diplomka_1_.pdf. Diplomová práce. MUNI.

MAČÁK, Karel. *Matematika v jezuitském Klementinu v letech 1600–1740*. Prometheus, 2001. Dostupné z: http://dml.cz/bitstream/handle/10338.dmlcz/401148/DejinyMat_18-2001-1_6.pdf

Mezinárodní standardní klasifikace - ISCED. ČSÚ. *Czso.cz* [online]. 1999 [cit. 2014-06-23]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/klasifik.nsf/i/mezinarodni_standardni_klasifikace_vzdelavani_isced

MIKULČÁK, Jiří. *Nástin dějin vyučování v matematice (a také školy) v českých zemích do roku 1918*. Matfyzpress, 2010, 14 (65-78). Dostupné z: http://dml.cz/bitstream/handle/10338.dmlcz/400982/DejinyMat_42-2010-1_11.pdf

MORKES, František. *K historii českého církevního školství*. 2000. Dostupné z: http://skolstvi.cirkev.cz/_d/historie-ccs.doc

MSMT.CZ. *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice: Bílá kniha*. 1999. Dostupné z: <http://aplikace.msmt.cz/pdf/bilakniha.pdf>

O'NEILL, Norman. *The Life of St. Ignatius of Loyola. The New Orleans Province of the Society of Jesus* [online]. 2014 [cit. 2014-06-23]. Dostupné z: <http://norprov.org/spirituality/lifeofignatius.htm>

Pondělí 26. června 1978. *ČNR 1976-1981, 8. schůze, část 11/13 (26. 6. 1978)* [online]. 1978 [cit. 2014-06-23]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1976cnr/stenprot/008schuz/s008011.htm>

ŠIMANOVÁ, Zdeňka. *Vzdělávací systém ve Francii a v České republice* [online]. 2006 [cit. 2014-06-23]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/53863/pedf_m/. Diplomová práce. MUNI

ŠOTOLA, Jaroslav. *ZRUŠENÍ JEZUITSKÉHO ŘÁDU A OLOMOUCKÁ UNIVERZITA*. 2002. Dostupné z: <http://publib.upol.cz/~obd/fulltext/Historica%2031-2002/historica31-15.pdf>

THE JESUIT RATIO STUDIORUM OF 1599. 1960 (1599), 149 s. Dostupné z: <http://www.bc.edu/sites/libraries/ratio/ratio1599.pdf>

VĚŘÍŠOVÁ, Irena. Z dílny otců jezuitů. *Kritické myšlení o.s.* [online]. 2001 [cit. 2014-06-23]. Dostupné z: http://www.kritickemysleni.cz/klisty.php?co=klisty25_jezuiti

VÍT, Martin. *Sociální pedagogika v jezuitském školství a její vliv na současný školský systém*. Brno, 2012. Dostupné z: https://dspace.k.utb.cz/bitstream/handle/10563/20263/v%C3%ADt_2012_bp.pdf?sequence=1. Vedoucí práce PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.

VLÁDA ČR. *USNESENÍ VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY ze dne 7. dubna 1999 č. 277*. 1999. Dostupné z: <https://racek.vlada.cz/usneseni/usnweb.nsf/0/152A5E598082E06AC12571B6006C0637>

Vznik Karlo-Ferdinandovy univerzity vyřešil vleklou krizi vysokých škol. *Univerzita Karlova* [online]. 2014 [cit. 2014-06-23]. Dostupné z: <http://cuni.cz/UK-5653.html>

XVI. české církevní dějiny: rekatolizace, třicetiletá válka, protireformace a plody katolické barokní kultury. [online]. nedatováno. Dostupné z: <http://www.fporuba.cz/data/C/XVI.pdf>

Zákon o soustavě základních a středních škol. In: 1984, 5. Dostupné z: http://www.epravo.cz/_dataPublic/sbirky/archiv/sb05-84.pdf

Jezuitská akademie a univerzita v Olomouci. 440. výročí UP: *Základní data dějin univerzity v Olomouci* [online]. 2013 [cit. 2014-06-23]. Dostupné z: <http://www.440.upol.cz/historie/univerzita-v-datech/>

I. DĚJINY TOVARYŠSTVA PŘED POTLAČENÍM ŘÁDU. *JESUIT.CZ. Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova* [online]. 1989 [cit. 2014-06-23]. Dostupné z: http://www.jesuit.cz/old/?id=historie_1-svet

MSMT.CZ. *Počet žáků na učitele krajského a obecního školství ve školním roce 2005/2006.* 2006. Dostupné z: http://aplikace.msmt.cz/PDF/ZJtext_produkтивita05_06.pdf

HALAS, Marián. UPOL. *Věková struktura obyvatelstva, prognóza.* 2005. Dostupné z: http://geography.upol.cz/soubory/lide/halas/ZH1/05-vek_prognoza.pdf

Zákon č. 561/2004 Sb. O předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání. In: 2004. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/dokumenty/novy-skolsky-zakon>

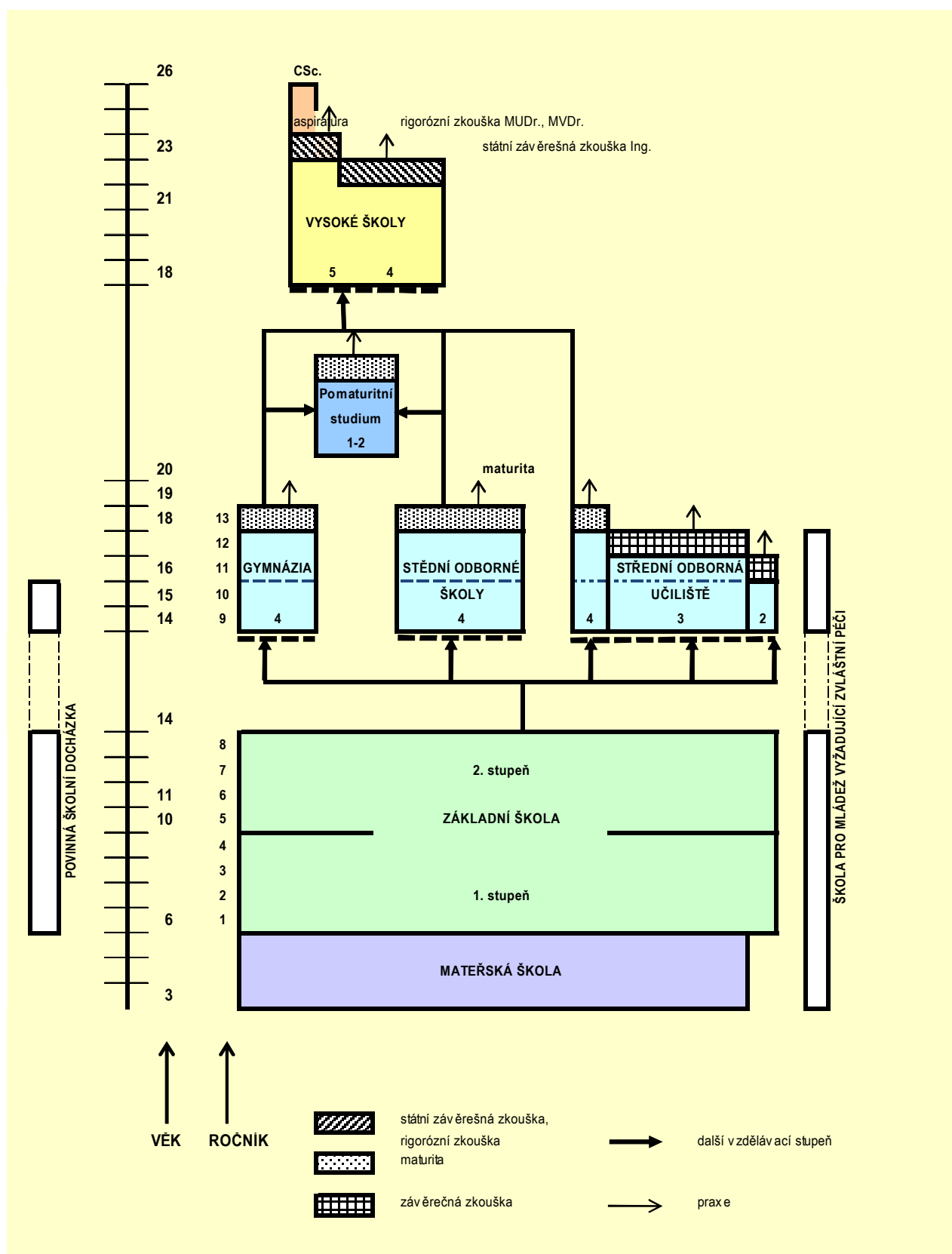
Přílohy

Příloha 1

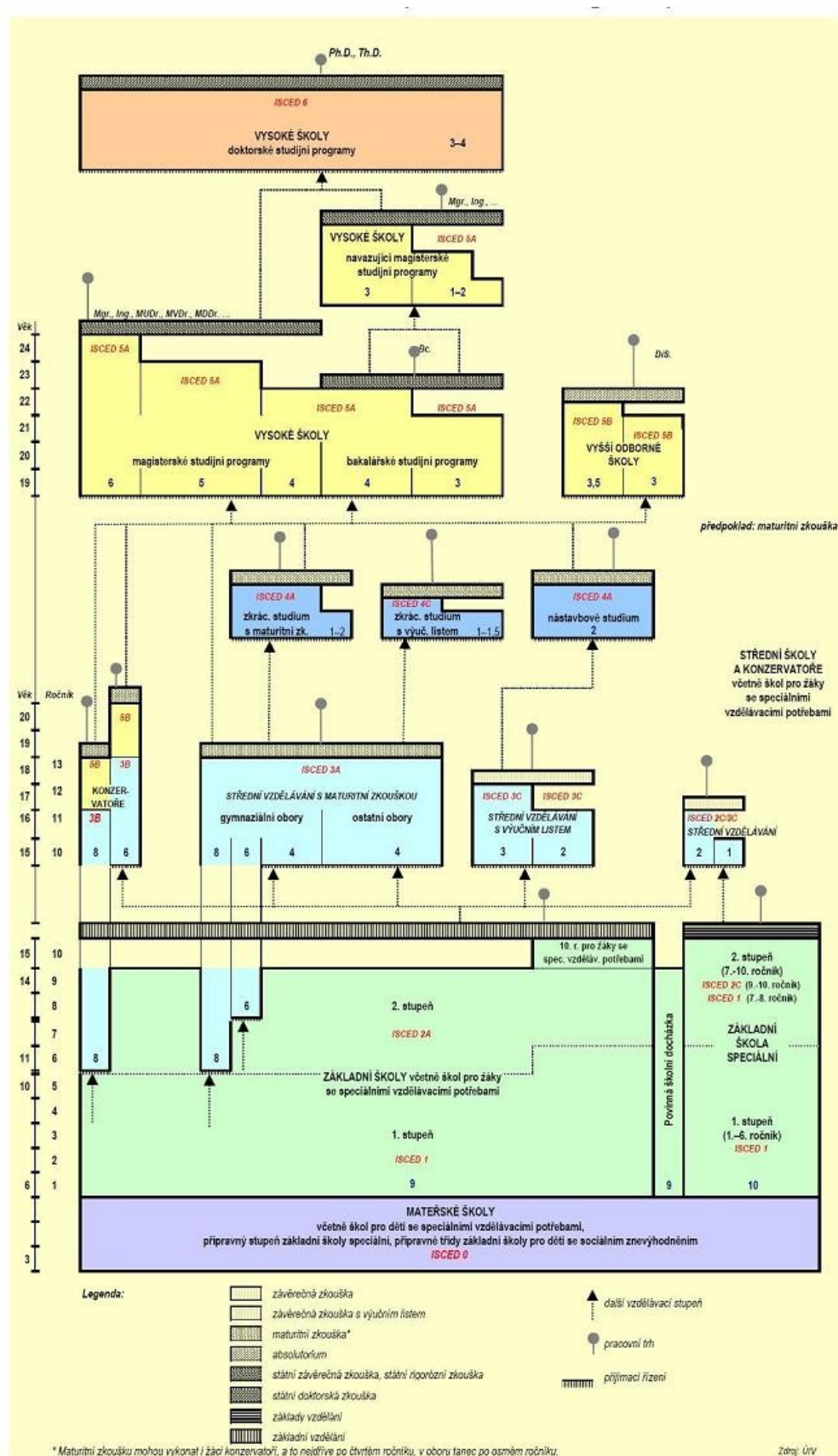
Zdroj: google.com

Příloha 2

Zdroj: Zpráva o vývoji českého školství od listopadu 1989; 2009

Příloha 3.

Zdroj: msmt.cz

Resumé

Of course we can not say which of the two systems is better, even it was not the object of this excursion. The aim was a descriptive comparison, which can serve as a basis for further research in this area. From these results we can recognize that Jesuit education was very effective and it used some of the procedures and practices, which we are now trying to implement in the education system vainly. Mainly make the verbal expression more cultural by using discussion and functional system of individual approach to students are meant. Of course, setting of the whole system stands or falls on the wider social situation, however, it seems that a single aim as well as enough time to create entire system was the biggest benefit for Jesuit education. This time to create the system is actually that thing we have not now.